

Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK

*İnönü Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Malatya/TÜRKİYE
suleymancaldak@yahoo.com*

ORCID ID:...

RAĞIB PAŞA'NIN NÂBÎ'NİN ZEYL-İ SİYER'İNE YAZDIĞI ZEYL: HUNEYİNİYE VE TÂİFİYE

THE ADDENDUM WRITTEN BY RAĞIB PAŞA
FOR THE ZEYL-I SİYER OF NABI:
HUNEYİNİYE VE TÂİFİYE

DOI Number: 10.28981/hikmet.338087

ÖZ

Bu makale, Nâbî'nin Zeyl-i Siyer'ine Rağib Paşa tarafından yazılan zeyli konu almaktadır. Çalışmada siyer ve megâzî ilimlerinin tanımı yapıldı ve kapsamı belirlendi; bu ilimlerin ortaya çıkışı ve gelişim sürecine kısaca değinildi. Veysî tarafından kaleme alınan Türkçe ilk telif siyer olan Dürretü't-tâc ve onun zeyilleri hakkında bilgi verildi. Rağib Paşa'nın, Nâbî'nin Zeyl-i Siyer'ine bir zeyl denemesi olarak kaleme aldığı Huneyniye ve Tâifiye tanıtıldı. Dil ve üslup incelemesinden sonra, eserin üç nüsha esas alınarak oluşturulan çevriyazısı verildi.

Anahtar kelimeler: Koca Rağib Paşa, Zeyl-i siyer, Taifiye, Huneyniye.

ABSTRACT

This paper deals with the addendum written by Rağib Paşa for the Zeyl-i Siyer of Nabi. In the study, Siyer and megazi sciences were defined and the scope of them was determined. The emergence and development process of these sciences were briefly mentioned. Information concerning Dürretü't-tâc, which is the first siyer written in Turkish, by Veysi, and its addenda was presented. Huneyniye and Tâifiye, which were written as an addendum practice by Rağib Paşa for the Zeyl-i Siyer of Nabi, were introduced. After language and style examination, transcription of the work formed on the basis of three manuscripts was presented.

Keywords: Koca Rağib Pasha, Zeyl-i siyer, Taifiye, Huneyniye.

Giriş

Siyer, "hâl, durum, davranış, idâre, yol, hareket, yürüme" anlamlarına gelen "sîret" kelimesinin çoğuludur ve terim olarak iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Biri, İslam hukuku içinde, devletler hukuku ile ilgili yasaları ihtiva eden bölüm ya da bu alanda yazılmış kitaplar için (Yaman 2009:316); diğeri, Hz. Peygamber'in yaşamını, kişiliğini, dinî, siyasî ve askerî faaliyetlerini konu alan bilim dalı veya bu alanda yazılmış eserler için kullanılan bir terimdir.

"Savaş" anlamına gelen "magzâ"nın çoğulu olan "megâzî" ise Hz. Peygamber'in savaşlarını, seriyye denen askeri faaliyetlerini ve bu hususta yazılmış kitapları ifade eden bir terimdir. Bu iki terim birlikte kullanıldığı gibi, birbirinin yerine de kullanıldığı görülmektedir. "siyer ve megâzî" denildiği gibi sadece "siyer" ya da "megâzî" terimleri de kullanılır.

A. Siyer İlminin Ortaya Çıkışı ve Tarihî Gelişimi

Kur'an'da Hz. Peygamber'in kişiliği, davranışları, dinî ve siyâsî faaliyetlerine ilişkin ayetler bu ilmin çıkış noktasını oluşturmuştur. İlk kuşağı oluşturan sahabelerden başlayarak Müslümanlar, Peygamberin hayatını, şahsiyetini tanımak için hep bir gayret içinde olmuşlardır. Onun sünnetini, şahsiyetini, siyâsî, idarî ve askerî faaliyetlerini tespit ederek kayıt altına almak için büyük bir çaba göstermişlerdir. İşte bu çalışmalar "siyer" veya "megâzî" adlarıyla anılan ilim dalının temellerini oluşturmuştur.

Medine Sözleşmesi, dine davet mektupları, Hudeybiye Antlaşmasının metni, bazı kişilere ve kabilelere verilen iktâ', ahitname vb. belgeler siyer ilminin ilk yazılı kaynaklarını teşkil etmektedir. Siyer ve megâzî'ye dair diğer önemli bir kaynak da hadislerdir. Bazı sahabeler tarafından sahifeler hâlinde kayıt altına alınan hadis metinlerinde siyer ve megâzîye kaynaklık edecek önemli bilgilerin bulunduğu bilinmektedir.

İslam'ın ikinci kuşağı olan tabiin döneminde, siyer çalışmaları ayrışarak iki farklı çizgi hâlinde gelişimini sürdürür. Bunlardan biri, nispeten tarih bilinciyle olayları tespit edip aktaran Said b. el-Müseyyeb (ö.94/713), Ebu Fudâle el-Ensârî (ö.97/715), eş-Şa'bî (ö.103/722) ve benzeri şahsiyetlerin temsil ettiği damardır (Tergip 2010:224). Diğeri ise megâzî konularını destansı ve menkıbevî bir üslup ile halka anlatan "kussâs" diye adlandırılan vaizlerin taşıdığı sözlü gelenektir. Bu iki çizgi, iki damar hâlinde gelişimini sürdürerek sonraki siyer ve megâzî çalışmalarını beslemiştir (Fayda 2009:37/320).

Siyer ve megâzî ilminin öncülerinden olan İbn İshâk (ö.151/768), kendisinden önceki rivayet ve kaynakları toplayıp tasnif eder. Böylece *Kitâbü'l-mübtede' ve'l-meb'as ve'l-megâzî (Siretü İbni İshâk)* adlı eseriyle siyer ilmini bugün bilinen geleneksel yapısına kavuşturur. İbn Hişâm (ö.218/833) ise *Siretü İbni İshâk*'ın Kûfi-Bağdâdî diye bilinen nüshasını kısaltarak birtakım değişikliklerle birlikte *es-Siretü'n-nebeviyye* adıyla yeniden kaleme alır. Vâkîdî (ö.207/823), *Kitâbü'l-megâzî* adlı eseriyle siyer ve megâzî ilmini zirveye taşır. İslam'ın bu ilk iki yüzyılı içinde siyer ve megâzî ilmi; konusu, kapsamı ve tasnifi bakımından şekillenir ve bir disipline dönüşür. Daha sonra kaleme alınan gerek siyer ve megâzî, gerek tabakat ve tarih kitapları olsun tamamı bu ilk iki yüzyılda tedvin edilen eserlerden yararlanır (Fayda 2009:37/322).

Tabakat ilmi içinde siyer ve megaziye yer veren ilk yazar İbn Sa'd (ö.230/845)'dir. Seleflerinden yararlanarak eserini telif eden İbn Sa'd, İbn İshâk'ın İbn Hişâm vasıtasıyla günümüze ulaşan *es-Siretü'n-nebeviyye*'si ile Vâkîdî'nin *Kitâbü'l-megâzî*'sinden sonra Hz. Peygamber'in şahsiyeti ve hayatı hakkında kaleme alınmış en eski metindir (Fayda 2009:37/322).

Fars tarihçileri ve ediplerinin de siyer, şemâyl ve megâzîye büyük ilgi gösterdikleri bilinmektedir. Farslılar, bu alanda Arapça olarak yazdıklarından başka, Fars diliyle de pek çok eser kaleme almışlardır. Farsçada ilk siyer çalışmaları Arapçadan tercümelerle başlar ve özellikle bir edebî tür olarak gelişimini sürdürür. Abdurrahman Câmî (ö.885/1480)'nin

Şevâhidü'n-nübüvve'si, Muhammed b. Hâvendşâh (Mîrhând) (ö.903/1498)'in genel dünya tarihi olan *Ravzatu's-safâ fi-sîreti'l-enbiyâ ve'l-mülûk ve'l-hulefâ'sı*, Molla Miskîn diye bilinen Mu'in el-Miskîn (ö.907/1501)'in *Me'âricü'n-nübüvve'si*, Atâullah b. Fazlullah Hüseyinî (ö.927/1520)'nin *Ravzatu'l-ahbâb fi-sîreti'n-nebî ve'l-âl ve'l-ashâbı* Türk siyer ve tarih yazarlarının da ilgisini çeken eserlerden bir kaçıdır.

Türklerde ise siyer, tarihçilerden çok edip ve şairlerin ilgi odağında yer almıştır. Ayrıca siyer, dinî, tasavvufî edebiyatımızın en önemli kaynaklarından biri olmuştur. Siyer kitapları, aynı zamanda İslamî kimliğin oluşması ve gelişmesinde model alınan Hz. Peygamber'in şahsiyetini, ahlak ve karakterini, davranış ve yaşayışını lirik ve etkileyici bir dil ile anlatmak amacını güden tasavvuf çevrelerinin, medrese mensuplarının, edip ve şairlerin hep ilgisini çekmiştir.

İslami Türk edebiyatında siyer ile ilgili ilk eserler tercümelere dayanmaktadır. Kadı Darîr'in *Tercüme-i Siyer-i Nebî* (790/1388)'si ile başlayan bu siyer çalışmaları, Arapça ve Farsça eserlerden yapılan manzum ve mensur çevirilerle devam etmiştir. Veysî'nin (ö. 1037 / 1628) daha çok *Siyer-i Veysî* diye bilinen *Dürretü't-tâc fi-sîreti sâhibi'l-mi'râc* adlı eseri Türkçe yazılan ilk telif siyer kitabı kabul edilmektedir. Eser, mensur olup tarih, tefsir, hadis, siyer ve megâzî gibi pek çok farklı kaynaklardan yararlanılarak kaleme alınmıştır. Yazar, eserini Mekke ve Medine olmak üzere iki bölüm halinde düzenlemiştir. Hz. Peygamber'in soyu, dedesi Abdülmuttalib'in Zemzem kuyusunun yerini tespit edip temizlemesi, babası Abdullah'ın Âmine ile evlenmesi gibi olayların anlatımıyla başlayan Mekke bölümü, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretine kadarki hayatını ve o süre içinde cereyan eden olayları ihtiva eder. Medine dönemine ayrılan bölüm ise Hicret'le başlar ve Bedir savaşıyla son bulur. Yazarın beklenmeyen ölümü eserin eksik kalmasına neden olmuştur. Eser üzerinde Nuran Öztürk doktora çalışması yapmıştır¹.

Sanatkârane nesrin en güzel örneği kabul edilen *Dürretü't-tâc*, şiirsel dili, canlı tasvirleri ve özgün üslubuyla büyük ilgi görmüş, nesirde yeni bir çığır açmıştır. Çeşitli kütüphanelerde 150 civarında nüshasının bulunması, üç defa basılması ve kendisine sekiz zeylin yazılmış olması onun ne derece beğenildiğini göstermektedir. Çok beğenilmiş olmasının yanı sıra, eksik kalmış olmasının da zeyillerin yazılmasında etkili olduğu söylenebilir (Erkan 1994:10/33). *Siyer-i Veysî*'ye yazdıkları zeyilleri günümüze ulaşan veya eserleri elde olmayan ancak zeyil yazdıkları kaynaklarda belirtilen yazarlar şunlardır:

1. Nev'î-zâde Atâyî (ö.1044/1635), sözünü kıramıyacağı bazı dostların ısrarına binaen 1043/1633-34'te Veysî'nin eksik bıraktığı siyeri tamamlamak niyetiyle Bedir savaşından sonraki bazı gaza ve olayları yazmaya başlar. Benî Süleym, Uhud, Benî Kaynuka, Sevîk, Karkaratü'l-

¹ Nuran Öztürk, *Siyer Türü ve Siyer-i Veysî (Dürretü't-tâc fi-Sîreti Sâhibi'l-mi'râc)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997.

küdr, Zü'l-emer gazalarını ve Sâlim İbn Umeyr, Karede, Ka'b İbn Eşref ve Ebû Râfi' Seriyelerini kaleme alan Atâyî eserini tamamlayamadan vefat eder. Eserin yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde yer almaktadır: *Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Tarih Bölümü, nr.352/1; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, nr.2528; Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserleri Revan Bölümü, nr. 2035; Burdur İl Halk Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, nr. 15 Hk 531/1*. Nüshaların boyutlarına ve satır sayısına göre varak sayısı 3-10 arasında değişiklik arz eden eser, Suat Donuk tarafından incelenerek çevriyazısı ile birlikte yayımlanmıştır (Donuk 2015:103-141).

2. Nâbî (ö.1124/1712) yirmi yıl arayla iki zeyil yazmıştır. Nâbî'nin bu eserleri, *Dürretü't-tâc'a* yazılan en kapsamlı ve en önemli zeyillerdir. Birinci zeyil, Medine'deki yedi yıllık bir dönemi kapsar; hicretin ikinci yılında gerçekleşen Benî Kaynuka olayı ile başlar ve hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethiyle son bulur. Bu birinci zeylin tenkitli metni Hasan Gültekin tarafından gerçekleştirilerek yayımlanmıştır². Nâbî'nin, Silahtar Ali Paşa'nın teşvikiyle yazmaya başladığı ikinci zeyil ise Mekke'nin fethinden sonraki bir yılın olaylarını içermektedir; hicretin dokuzuncu yılında Velid b. Ukbe'nin zekât talebiyle Beni Mustalık Kabilesine gönderilmesi olayı ile biter. Çeşitli kütüphanelerde, birinci zeylin elliyi aşkın, ikincisinin ise on civarında yazma nüshasının olduğu bilinmektedir. Nâbî'nin ikinci zeyli basılmamış olup birinci zeyli ise, üç defa Veysî'nin eseriyle birlikte (*Bulak, 1245, 1284, İstanbul 1286*), bir defa da müstakil olarak (*Bulak 1248*) basılmıştır (el-Shaman 1982:LXXV; Özmen 2015:236-266; Gültekin 2017:266).

3. Nazmî-zâde Hüseyin Murtaza Bağdâdî (ö.1134/1722) de Nâbî'nin zeyline bir zeyl yazmıştır. Bazı kütüphanelerde "Tetimme" ya da "Tekmile" adıyla da kaydedilen bu zeyl, Amr b. As'ın Zatü's-selâsil (Cemaziyelahir 8/Ekim 629) ve Halid b. Velid'in Dümetü'l-cendel (Receb 9/Ekim 630) seriyelerinden itibaren Hz. Muhamed'in vefatına kadarki dönemde gerçekleşen olayları anlatır. Dil ve üslup bakımından Veysî ve Nâbî'yi model almıştır. Bu zeyl, Hz. Peygamber'in ahlaki özellikleri, mucizeleri, soyağacı, isim ve künyeleri, amca ve halaları, hizmetçi ve köleleri, eş ve çocukları, binek ve eşyaları hakkında bilgiler içermesi, ayrıca onun için söylenmiş mersiyelere yer vermesi bakımından modellerinden ayrılır. Nazmî-zâde'nin bu zeyli ile Siyer-i Veysî'nin tamamlandığını söylemek mümkündür. Eserin on üçü yurtiçinde, ikisi yurtdışında olmak üzere kütüphanelerde on beş yazma nüshası bulunmaktadır (el-Shaman 1982:LXXVI; Özcan 2006:32/462; Donuk 2015:114-117; Büküm 2017:78, 278,294).

4. Tıflî Ahmed Çelebi (ö.?) yazdığı zeyl ile, Nâbî ve Nazmî-zâde'nin zeyillerinde eksik ya da yetersiz gördüğü kısımları tamamlamıştır. Yazar eserinde, Mekke'nin fethi, Huneyn ve Taif gazası, ganimetin üleştirilmesi,

² Hasan Gültekin, *Nâbî, Zeyl-i Siyer-i Nebevî*, Minval Yayınları-Zepros Kitap, İstanbul 2013.

umre ziyareti ve Medineye dönüş, Tebuk seferi ve sefere katılmayanların durumu, münafık Abdullah b. Selül'ün ölümü, Necaşî'nin ölümü ve Veda Haccı gibi konuları işlemiştir. Zaman zaman Nâbî ve Nazmî-zâde'ye eleştiriler de getiren Tıflî Ahmed, eserinde, beyit ve mısralarla süslediği sanatkârane bir dil kullanmıştır. III. Selim (1789-1807) zamanında yaşadığı bilinen yazar hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Yetmiş bir varaklık eserin tek nüshası, Medine Arif Hikmet Kütüphanesi'nde no:40/424'te kayıtlıdır (el-Shaman 1982:LXXVII).

5. Koçhisârîzâde Süleyman Tâlib (ö.1206/1792)'in zeyli Nâbî'nin ilk zeylinin zeylidir. 1792 yılında tamamlanan eserde, Beni Kaynuka savaşından Hudeybiye anlaşmasına (Şevval 2/Nisan 624-Zilkade 6/Mart 628) kadarki dönemin olayları anlatılmaktadır. Yazar hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Eserin ketebe kaydındaki "Süleymân Talib el-ârif bi-Koçhisârî-zâde an-silâhşorân-ı hâssa" ifadesi, Koçhisârî-zâde diye bilinen Süleyman Talib'in, saray muhafız alayına mensup bir silahşor olduğunu göstermektedir. Eserin bilinen tek nüshası Berlin, Ms. or.oct. no:1049'da yer almaktadır (el-Shaman 1982:LXXX).

6. Bosnalı Abdülkerim Sâmî'î Efendi (ö.1096/1684)'nin de Veysî'nin *Siyer'ine* bir zeyil yazdığı bilinmekle beraber hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Safâî'de yer alan ".dahı Siyer-i Veysî'ye bir mikdar zeyl etmiştir." (Çapan 2005:276) kaydı bu zeylin tamamlanamamış bir çalışma olduğunu göstermektedir.

7. Zehrimâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ (ö.1671)'nin da Dürretü't-tâc'a bir zeyl yazdığı günümüz araştırmacıları tarafından ifade edilmiş (Kılıç 2008:35/59; Zavotçu 2009:6) ise de tezkirelerde ve diğer kaynaklarda, bunu teyit edecek bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu bilginin bir zühul eseri olarak kaynaklara girdiği anlaşılmaktadır. Çünkü kaynak olarak verilen, *Vekâyü'l-fudalâ*'ya bakıldığında, "dīvân-ı eş'âr-ı belâgat-şi'ârı olduğundan mâ-'adâ müdevven münşe'âtı olup ve Siyer-i Veysî'ye bir miqdâr zeyl yazmışlardır." (Zavotçu 2009:6) ifadesinin Rızâ ile ilgili olmadığı ancak bir sonraki varakta yer alan Sâmî'î hakkında olduğu görülür (Özcan 1989: 3/670).

8. Koca Rağıp Paşa (ö.1763)'nin da tamamlanamamış bir zeyil çalışması bulunmaktadır. Sadece Huneyn ve Taif gazalarıyla sınırlı kalan bu çalışma, Huneyniye ve Taifiye adlarıyla bilinmektedir.

Bu çalışmamızda Koca Rağıp Paşa'nın bu zeyli kısaca tanıtılıp incelendikten sonra metinlerin çevriyazıları verilecektir.

B. Koca Rağıp Paşa'nın Zeyl'i: Huneyniye ve Taifiye

Koca Rağıp Paşa³, bu eserini Hekimoğlu Ali Paşa (ö.1171/1758)'nin talep ve teşvikiyle Nabî'nin *Zeyl-i Siyer'ine* zeyil olmak üzere kaleme alır.

³ Koca Rağıp Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Hüseyin Yorulmaz (1998), *Koca Rağıp Paşa*, Ankara; Hüseyin Yorulmaz (1990), "Şair ve Devlet Adamı Koca Rağıp Paşa", *Tarih ve Toplum*, LXXIX :39-46, İstanbul; Mesut Aydın (2005), *Koca Rağıp Mehmet Paşa (Hayatı ve Dönemi:1699-1763)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul; Ahmet Zeki İzgöer (2003), *Rağıp Mehmet Paşa*,

Huneyn ve Taif gazalarını yazdıktan sonra devamını getiremez. On varak civarında olan eserin, müstakil yazmaları olduğu gibi, bir inşa örneği olarak, Rağıp Paşa *Münşeati*'nin bazı yazmaları içinde yer aldığı da bilinmektedir. (*İstanbul Üniversitesi Ktp., TY. nr. 5711, 7355; Milli Ktp. Arşivi no:22 Sel 2200*). *Telhisât* adıyla da anılan *Münşeati*'nin yazma nüshasında yer alan Huneyniye metninin başlığındaki "... şeyhü'l-vüzerâ şadr-ı esbak 'Alî Paşa'niñ teşvîk ve igrâlarıyla yekke-tâz-ı 'arşa-i nazm u inşâ merhûm Râğıp Paşa'nın evâ'il-i neşv ü nemâsında..." (M5a)⁴ kaydı, Rağıp Paşa'nın bu eserini henüz yirmili yaşlarda iken kaleme aldığını göstermektedir. Zira Hekimoğlu Ali Paşa (ö.1171/1758), 1726 yılında Şark seraskeri ve Tebriz muhafızı iken, Rağıp Paşa da onun maiyetinde mühimme kâtibi ve defter emini olarak görev yapmaktaydı. Anlaşılan, Ali Paşa'nın teşviklerine binaen eser yazılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın, Ali Paşa ve çevresindeki âlim ve ediplerce beğenildiği ancak devamının getirilmesi için zaman ve fırsat bulunamadığı hususu yine aynı kaynaktan şöyle ifade edilmektedir: "... vezîr-i müşârun ileyh 'Alî Paşa ve sâ'ir rağş-rânân-ı meydân-ı 'irfân 'inde zâhir ü nümâyân olduktan sonra bi-hasebi'l-vaqt ve'z-zamân ser-menzil-i ihtitâma reh-yâb-ı imkân olamayup nâ-tamâm u nokşân bıraktıkları..." (M5a).

C. Huneyniye ve Taifiye'nin Özeti

Mekke'nin fethi, Havâzin ve Sakîf kabilelerince bir tehdit olarak algılanır, tedbir için karşı saldırı hazırlıklarına başlanır. Malik b. Avf liderliğinde, Ka'b ve Kilâb hariç, Havâzin ve Sakîf'in bütün oymaklarının katıldığı yaklaşık dört bin kişilik bir güç oluşturulur. Liderler, askerinin maneviyatını güçlendirmek için kadın ve çocukları, davarları ve kıymetli emtiayı da yanlarına almayı uygun bulurlar. Ordu, Havâzin bölgesindeki Evtas mevkiinde konaklar. Ceşem oğullarından bilge ve deneyimli bir lider olan Düreyd, Ka'b ve Kilâb oymaklarının savaşa iştirak etmeyişinin, özellikle çocuk ve kadınların savaş meydanında bulunmasının sakıncalarını dile getirir ve onların güvenli bir yerde koruma altına alınmasını hatırlatır. Ancak kimse onun tavsiyelerine kulak asmaz. Malik b. Avf'ın komutasındaki ordu, Mekke ile Tâif arasındaki Huneyn'de konuşlandırılır.

Tahkik ve Tefhik, İstanbul; Hüseyin Yorulmaz (1989), *Koca Râğıp Paşa Divanı (İnceleme ve Metin)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul; Ömer Demirbağ (1999), *Koca Râğıp Paşa ve Divanı Râğıp*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van; Hasan Gültekin (2015), *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihi Gelişimi-Kuram-Sözlük-Münşe'ât-ı Koca Rağıp Paşa*, AKM yayınları, Ankara; Hasan Gültekin (2017), "Koca Râğıp Paşa'nın Telhislerinde I. Mahmud Dönemi Osmanlı Sarayı Gelenekleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 59 :1-13, Erzurum; Hasan Gültekin (2015), "Koca Râğıp Paşa'dan Nâdir Şah'ın Nedimi Mîrza Zekî'ye Cevâb-nâme", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 38 :61-70; Fatma Çiğdem Uzun (2000), *Belgrad hakkında Rağıp Paşa'ya Ait Bir Risale: Fethiyye-i Belgrad*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

⁴ İncelemede, Rağıp Paşa'nın Zeyl'ine yapılan atıflarda, metnin çevriyazısında sayfa düzeni esas alınan, *Milli Ktp. Arşivi no:22 Sel 2200*'de kayıtlı M rumuzuyla gösterilen *Telhisât-ı Râğıp Paşa* nüshası kullanılmıştır.

Düşmanın Huneyn'e geldiğini haber alan Hz. Peygamber, savaş hazırlıklarına başlar. Abdullah b. Ebî Hadred'i bilgi toplamak üzere gönderir. Yerine Attâb b. Esid'i Mekke'de bırakarak, on bin kişilik bir kuvvet ile Huneyn'e doğru yürür. Peygamber ve ordusu, etrafı kayalık dar bir vadiden Huneyn'e girerken, bölgenin stratejik noktalarını tutmuş olan düşmandan ani bir baskın yer. Beklenmedik bir anda yoğun bir ok yağmuru altında kalan ordu paniğe kapılarak bozguna uğrar ve dağılır. Peygamber, etrafındaki bir avuç insan ile düşman birliklerinin ortasında kalır. Bunu fırsat bilen Malik, defalarca Peygambere doğru hamlede bulunursa da bütün bu hamleler, etrafındakiler tarafından savuşturulur; hatta İbn Ümmi Eymen şehit düşer.

Peygamber ordusunda, Mekke'nin fethi sırasında İslam dairesine giren pek çok Kureyşli de bulunmaktadır. İslam'ı tamamen içlerine sindirememiş bu insanlardan bazıları bu bozguna sevinir, ileri geri konuşmaya başlar. Hatta daha önce Müslümanlarla giriştikleri savaşlarda yakınlarını kaybetmiş olanlardan bazıları intikam umuduna kapılır. Bu durumda Hz. Peygamber, "Ben Allah'ın elçisiyim, bunda yalan yok; ben Abdülmuttalib'in oğluyum" diye sesini yükselterek bineğini düşman saflarına doğru sürer. Hz. Abbas gür sesiyle "Ey Allah'ın kulları! Ey (Hudeybiye'de) sakızağacının altında ölümüne biat edenler!" diyerek ordunun toplanmasını sağlar. Kısa bir sürede toparlanan ordu, karşı hücumu geçerek düşmanları bozguna uğratar. Malik b. Avf'ın başında bulunduğu birlik Taif kalesine sığınır. Bir kısmı Batn-ı Nahle'ye kaçar. Bir kısmı da ailelerini ve mallarını korumak için Evtas'a döner. Evtas vadisine kaçan birliği takip için Ebu Âmir Eş'arî görevlendirilir. Ebu Âmir Eş'arî düşmanla karşılaşır ve şehit olur. Yerine yeğeni Ebu Musa Eş'arî geçer, düşman yenilgiye uğrattılır. Elde edilen ganimet ve esirler, Tâif ile Mekke arasındaki Ci'râne'ye getirilir, onları korumak üzere Abbâd bin Bişr görevlendirilir.

Bu savaşta İslam ordusu dört, karşı taraf ise yetmiş kayıp verir. Pek çok esirin yanı sıra, ganimet olarak altı bin parça kumaş, kırk bin okka gümüş, dört bin deve, kırk bini aşkın koyun ve kuzu ele geçirilir. Peygamberin sütkardeşi Halime de esirler arasındadır. Peygamber, pek çok iltifat ile onun gönlünü alır ve ailesinin yanına dönmesini sağlar.

Hz. Peygamber, Taif kalesini kuşatır. Savaştan önce silah ve gıda yığınağıyla kale tahkim edilmişti. İlk saldırıda açıkta kalan ve ok yağmuruna hedef olan ordu, geri çekilerek ok mesafesinin dışında bir alanda konuşlandırılır. Yapılan bütün saldırılara rağmen kale ele geçirilemez. Düşmanı teslim mecbur etmek için Taif'in etrafındaki bağ ve hurmalıkların kesilmesi emredilir. Ancak Taiflilerin istirhamı üzerine bu uygulamadan vazgeçilir. Bir rivayete göre on sekiz, diğer bir rivayete göre kırk gün sonra kuşatmaya son verilir. Bu savaşta Hz. Ebubekir'in oğlu Abdullah da dâhil on iki şehit verildiği rivayet edilir.

D. Dil ve Üslup

1. Söz Varlığı

Eser kaleme alınırken, Osmanlı Türkçesinin zengin söz varlığının bütün imkânlarından yararlanılmıştır. Ancak Türkçe isim ve isim soylu kelimeler yerine, Arapça ve Farsça kökenli isimler, hatta bazen Türkçede kullanılmayan ya da nadiren kullanılan kelimeler tercih edilir. Sözelimi, "setîr: mestur, gizli; cerâ'et: cesaret; ihtîşâd: toplanma; rezîn: sağlam; pâs: saygı, hürmet; ka'be: tavla zarı; cerîde: yalnız; zü-fünûn: çeşitli hile ve oyunu olan; zerîbe: ağıl" vb. kelimeler bunlardan birkaçıdır.

Eserde, Türkçe sıfatların pek kullanılmadığı, ancak az da olsa, "bu" ve "ol" işaret sıfatlarının, "bir, iki, altı bin, otuz bin, dört bin" gibi sayı sıfatlarının kullanıldığı görülmektedir: ".. altı bin nefer 'uqâb-ı şa' ve-şikâr ..." (M7b), "... dört nefer mü'min-i pâkîze-gevher ..." (M12b), "... altı biñ bürde-i hoş-bâf ve kırk biñ vaqiyye nukre-i şâf ile yigirmi dört biñ mehâr şütür-ı küh-endâm ve kırk biñ re'sden mütecâviz bere vü agnâm .."(M13a).

Türkçe fiil olarak nerdeyse sadece yardımcı fiillerin kullanıldığını görmekteyiz. Bunların da özellikle isim ögesi Arapça ya da Farsça olan birleşik fiiller olduğu, çoğunlukla isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil öbekleri olarak cümlede yer aldıkları görülür. Farsça sözdizimine ait bir yapı olan ki'li cümlelerden ziyade, Türkçenin bir özelliği olan fiilimsi öbeklerinin tercih edilmesi dikkate şayan bir husustur: "Tıynet-i nübüvvet-tahmîrlerinde merkûz **olan** mâye-i iksîr-i şecâ'at.." (M11a), "... Evtâs'da vâ-güzâşte **olan** emvâl u 'ıyâlleri.." (M12a), "... vâşıl-ı 'azâb-ı elîm **olan** yetmiş nefer müşrik-i herze-gerd.." (M12b), "... şedd-i nitâk-ı gayret **eylemek** lâzime-i zimmet-i câhiliyettir." (M6a), "... hikmetinden istifisâr **idicek** Mâlik bin 'Avf bu güne ma'îyye-rân-ı cevâb oldu." (M6b).

Ayrıca Farsça, "dîv-endâm, gül-gün, pâkîze-gevher, ka'atrân-tilâ, pür-ru' b u hirâs" örneklerinde olduğu gibi isim ve sıfat tamlamalarındaki öğelerin yerlerinin değiştirilmesi (izafet-i maklub) ile elde edilen ve "küh-endâz, evreng-nişîn, ittifağ-gerde" gibi isimlere Farsça fiil kökü ya da fiilimsiler eklenmek suretiyle elde edilen birleşik sıfatlar (vasf-ı terkîbî) en çok kullanılanlarıdır. Yine Arapça "hâ'ib, seffâk, şecî', mağrûr, ma'khûr, elîm" gibi ism-i fail, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe ve mübalağa-i fail vb. kelimelerle oluşturulan fiilimsi gruplarının da büyük bir yekûn teşkil ettiği görülür.

Huneyniye ve Taiifiye'nin metninde zamirlerin neredeyse hiç kullanılmadığı görülür. Metnin tamamında, "ol", "bu" ve "anlar" işaret zamirlerinin birkaç defa, "kendü" dönüşlülük zamirinin ise sadece yedi kez kullanıldığı dikkati çekmektedir. Zamir yerine doğrudan ismin kendisi ya da sıfatı kullanılır. Bu tarz kullanımın, Rağıp Paşa'ya özgü olmadığı, döneminde revaçta olan sanatkârane üsluba ait bir özellik olduğu söylenebilir.

Zarf olarak kullanılan kelimelerin tamamının da Arapça ve Farsça kökenli olduğu görülür. Mesela, "Ba' d ez-în, der-hâl, ba' de'l-hezîme" gibi

zaman; "ceste ceste, âheste âheste, fevc fevc, mevc mevc, gürüh gürüh, üftân ü hîzân, yegân yegân" gibi durum zarfları bunlardan en çok kullanılanlarıdır. Türkçe kökenli kelimelerin zarf olarak kullanımına pek rastlanmamakla birlikte, yardımcı fiillerden oluşan zarf-fiil gruplarına sık sık başvurulduğu görülmektedir:

"... bedrağa-i rāh-ı necāt etmekle bir ferdiñ hār-ı ta'alluķı kendüye dāmen-gir *olmayup* belki zu' muñuzda vesile-i şebāt 'add olunan 'ıyāl u eşāş u sāmāniñuz dāhil-i hāzire-i temellük-i İslāmiyān olmağla dāmen-i kabāyıldan bu vesh-ı fezāhat ve lekke-i şenā'at u melāmet tā-be-maħşer şüste-i şābūn-ı nedāmet *olmamağın* ilā-inķırāzi'l-eyyām āmac-ı sihām-ı ta'yir u düşnām olacağıñuz hiç de hātıra gelmedi mi?" (M7a)

Sanatkārane bir inşa metninin en belirleyici ögesi isim tamlamalarıdır. Rağıp Paşa da Türkçe sözdizimine göre teşkil ettiği pek çok isim tamlamasını bu eserinde kullanmıştır. Bunlardan, "anlarıñ şadāsı (M6b), birāderimiñ intikāmı (M10a), cümlesinüñ kal' u kaṭ'ı" (M15a) örneklerinde görüldüğü üzere, tamlayanı ve tamlananı birer kelimedenden oluşana pek az rastlanmaktadır. Ancak, "sihām-ı efkārınıñ ekşeri (M6b), bir ferdiñ hār-ı ta'alluķı (M7a), zenān u eṭfāl-i kabāyiliñ ihtimāl-i tekellüfleri (M7b), şāf-dilān-ı gūzāt-ı İslāmıñ çeşmesār-ı cūr'et ü cūybār-ı şecā'atleri (M9a), ol zāt-ı pākiñ 'amm-i ğayret-keşi (M10b), remidegān-ı pūr-ru'b u hirāsıñ ta'ķīb u istişālleri (M13a), ol mecma'ūñ şirāze-i cem'ıyyeti (M13a), Kal'a-i merķūmeniñ müddet-i muħāşarası (M15a)" gibi her bir ögesi Farsça kurala göre oluşturulmuş birer isim ya da sıfat terkibi olan tamlama öbekleri çoğunluğu oluşturmaktadır.

Zincirleme isim tamlamalarının yanı sıra, içinde sıfat barındıran girişik tamlamalar da sık rastlanan yapılarıdır: "izāle-i zālām-ı keyd-i a'dā (M12a), sāde-levhān-ı 'asākir-i İslām (M8a), şüret-i bāz-gün-ı inhizām (M8a), bu naķş-ı ğarību'z-zuhūruñ ser-meşķ-ı i'tibār-ı aşhāb-ı 'ucb u ğurūr olması (M8a), evrāk-ı gül-i şad-berg-i be-hem-beste (M9a), āşār-ı müyīn-hāme-i naķķāşān-ı aħbār (M9b), isāle-i lü'āb-ı telh-āb-ı küstāhī (M9b), iṭāre-i hāmāme-i āvāz-ı vahşet-endāz (M11a), şadef-i dehān-ı dūr-efşān-ı nübüvvet (M11b), kerrübiyān-ı encüm-şümār-ı mele'ı a'lā (S12a)"

Fiil olarak, sırasıyla en çok ol- (%62), et- (%18), eyle- (%8), de- (%4), i- (%4), gel- (%2), kıl- (%2) kullanılmıştır. Bunlar da çoğunlukla sıfat-fiil, isim-fiil ve zarf-fiil olarak fiilimsi grubunun yüklemi konumundadır. Bu fiilimsiler sayesinde ana tema düzleminde kurulan cümleler birbirine eklemlenir. Böylece anlam genişletilip derinleştirilerek estetik duyarlılığı tahrik eden şiir tadında bir nesir oluşturulur. Dönemin zevkine de uygun düşen bu üslup sayesinde, yazar hamisi Ali Paşa ve çevresindeki sanatseverlerin beğenisini kazanmıştır.

2. Sözdizimi

Huneyniye ve Tâifiye'nin cümlelerini incelemek başlı başına bir araştırma konusudur. Ancak Rağıp Paşa'nın nesrinde dikkati çeken öğelerden biri olan cümle yapısına kısaca değinmek gerekir. Münşi, ait olduğu dönem ve dönemin inşa anlayışı çerçevesinde kaleme aldığı bu eserinde doğal olarak uzun cümleleri tercih etmiştir. Bu cümlelerde, bir temel cümle, bir de ona eklemlenen içiçe girmiş

Arapça, Farsça ve Türkçe fiilimsi öbeklerinden oluşan cümlecikler bulunmaktadır. Bu yan cümlecikler sayesinde temel cümlenin anlam kapasitesi genişlediği gibi, yazarın da inşa sanatındaki yeteneğini sergileyeceği bir alan açılmış olur. Bu hususta bir fikir vermesi bakımından burada şu örnekle yetineceğiz.

Cümlenin Öğeleri

"*Ve'l-hāşıl (cdö)⁵ / Mālik bin 'Avf (ö) / leşker-i zafer-a'lām-ı İslām'dan muqaddem vādī-i Huneyn'e vārid olup (z) / lākin galebe-i ru' b u hirās-ı kümāt-ı gūzāt zelzele-endāz-ı esās-ı şebātları olmağın kendülere göre lā-übāliyāne açıqdan şaf-zede-i teqābul olmağ kâbil olmamağla (z) / seg-i hazīde-i nāgāh-gīr gibi gāfīlen hūcūm ile hizebrān-ı künām-ı İslām'ı bīşezār-ı vağādan ma'dūm itmek zu'muyla (z) / ol hūk-tıynetān-ı beyābān-ı işrākı (bln) / ceste ceste (z) / peygūle-gīr-ı kemīngāh ve tenbīh-i mūrā'āt-ı merāsīm-i intibāh eylemişdi (y). (M8b)"*

Kelime Öbekleri

I- *Ve'l-hāşıl*: Arapça edat öbeği

II- *Mālik bin (i) / 'Avf (i)*: Arapça isim tamlaması
Mālik(i) / bin (s): Arapça sıfat tamlaması

III- *leşker-i zafer-a'lām-ı İslām'dan muqaddem (z) / vādī-i Huneyn'e (yt) / vārid olup (y)*: zarf-fiil öbeği

vārid (i) / ol- (f): birleşik fiil

vādī-i (tn) / Huneyn (ty): Farsça isim tamlaması

leşker-i zafer-a'lām-ı İslām'dan muqaddem (y): edat öbeği

leşker-i zafer-a'lām-ı (tn) / İslām (ty): Farsça isim tamlaması

leşker-i (i) / zafer-a'lām (s): Farsça sıfat tamlaması

IV- *lakin (cdö) / galebe-i ru' b u hirās-ı kümāt-ı gūzāt zelzele-endāz-ı esās-ı şebātları olmağın (z) / kendülere göre (z) / lā-übāliyāne açıqdan şaf-zede-i teqābul olmağ (ö) / kâbil olmamağla (y)*: zarf-fiil öbeği

kâbil (i) ol-(f): birleşik fiil

lā-übāliyāne (z) / açıqdan (z) / şaf-zede-i teqābul olmağ (y): isim-

fiil öbeği

şaf-zede-i teqābul (i) / ol- (f): birleşik fiil

şaf-zede (tn)-i teqābul (ty): Farsça isim tamlaması

kendülere (i) / göre (çe): edat öbeği

galebe-i ru' b u hirās-ı kümāt-ı gūzāt (ö) / zelzele-endāz-ı esās-ı

şebātları olmağın (y): zarf-fiil öbeği

zelzele-endāz-ı esās-ı şebātları (i) / ol- (f): birleşik fiil

(onların) (ty) /zelzele-endāz-ı esās-ı şebātları (tn): isim tamlaması

esās-ı (tn) / şebāt (ty): Farsça isim tamlaması

⁵ Cümle incelenirken uygulanan yöntem, kullanılan terim ve kısaltmaları bakımından Leyla Karahan'ın *Türkçede Sözdizimi* adlı eserinden yararlanılmıştır. Bu terimler şu kısaltmalarla kullanılacaktır: be: bağlama edatı, bln: belirtili nesne, cdö: cümle dışı öge, çe: çekim edatı, f: fiil, i: isim, ö: özne, s: sıfat, tn: tamlanan, ty: tamlayan, y: yüklem, yf: yardımcı fiil, yt: yer tamamlayıcısı, z: zarf. (Bkz. Leyla Karahan, *Türkçede Sözdizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014.)

galebe-i (tn) / ru' b u hirās-ı kümāt-ı ğuzāt (ty): Farsça isim tamlaması
 ru' b u hirās-ı (tn) / kümāt-ı ğuzāt (ty): Farsça isim tamlaması
 kümāt-ı (tn) / ğuzāt (ty) : Farsça isim tamlaması
 ru' b (i) / u (be) / hirās (i) :bağlama öbeği

V- seg-i ħazīde-i nāgāh-gīr gibi ğāfīlen hücūm ile hizebrān-ı künām-ı İslām'ı bīşezār-ı vaġādan ma' dūm itmek zu' mu(i)yla (çe) : edat öbeği

seg-i ħazīde-i nāgāh-gīr gibi ğāfīlen hücūm ile hizebrān-ı künām-ı İslām'ı bīşezār-ı vaġādan ma' dūm itmek (ty) / zu' mu (tn) :belirtisiz isim tamlaması
 seg-i ħazīde-i nāgāh-gīr gibi ğāfīlen hücūm ile (z) / hizebrān-ı künām-ı İslām'ı (bln) / bīşezār-ı vaġādan (yt) / ma' dūm itmek (y) : isim-fiil öbeği
 ma' dūm (i) / itmek (yf) : birleşik fiil
 bīşezār-ı (tn) / vaġā (ty) : Farsça isim tamlaması
 hizebrān-ı (tn) / künām-ı İslām (ty) : Farsça isim tamlaması
 künām-ı (tn) / İslām (ty) : Farsça isim tamlaması
 seg-i ħazīde-i nāgāh-gīr gibi ğāfīlen hücūm (i) / ile (çe) : edat öbeği
 seg-i ħazīde-i nāgāh-gīr gibi (z) / ğāfīlen (z) / hücūm (y) : Arapça isim-fiil öbeği
 seg-i ħazīde-i nāgāh-gīr (i) / gibi (çe) : edat öbeği
 seg-i (i) / ħazīde-i (s) / nāgāh-gīr (s) : Farsça sıfat tamlaması

VI- peygūle-gīr-i kemīngāh (i) / (eyle-) (yf) / ve (be) / tenbīh-i mūrā'āt-ı merāsīm-i intibāh (i) / eyle- (yf) : birleşik fiil

tenbīh-i (y) / mūrā'āt-ı merāsīm-i intibāh (yt) : Arapça isim-fiil öbeği
 tenbīh-i (tn) mūrā'āt-ı merāsīm-i intibāh (ty) : Farsça isim tamlaması
 mūrā'āt-ı (tn) merāsīm-i intibāh (ty) : Farsça isim tamlaması
 merāsīm-i (tn) intibāh (ty) : Farsça isim tamlaması
 peygūle-gīr (tn) -i kemīngāh (ty) : Farsça isim tamlaması

Dikkat edilirse Türkçe sözdizimine göre oluşturulan bu cümle, Türkçe, Arapça ve Farsça kelime öbekleri ile uzatılarak anlam ve işlev bakımından daha güçlü bir hale getirilmiştir. Özellikle fiilimsilerin etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu cümlenin içeriği, esasında Türkçe yapı içinde kalmak şartıyla ancak birkaç cümle ile ifade edilebilir. Bu cümle, günümüz Türkçesine şöyle aktarılabilir:

"Hâsılı Mâlik bin 'Avf, zaferi bayrak edinen İslam ordusundan önce Huneyn vadisine geldi. Fakat yiğit savaşçıların korkusu dirençlerinin temelini sarstığından, pervasızca meydana çıkıp karşı karşıya gelerek çarpışmayı kendileri için mümkün görmedi. Bundan dolayı ansızın atılmak üzere pusmuş köpek gibi beklenmedik bir saldırı ile İslam yurdu kaplanlarını savaş meşeliğinden silmek niyetiyle o şirk çölü domuzlarının bölük bölük pusuya yatmalarını ve tedbir kurallarına uymalarını tembîh etti."

İşte dönemin inşa anlayışı ve tercihi bütün bunların bir cümle ile ifade edilmesini zorunlu kılmaktaydı ve bunun üstesinden gelmek bir beceri olup yazara bir ayrıcalık kazandırmaktaydı.

E. Huneyniye ve Tâîfiye⁶

Zeyl-i Siyer-i Şerîf li-hâzreti şadr-ı a'zam Râğıb Meḥmed Paşa mette' anâ'llâhü bi-tûli ḥayâtihi ve devâmi devletihi⁷

[M5b] Şaf-ârâyân-ı maşâff-ı eşer bu resm üzre tertîb-i şufûf-ı ḥaber eylemişlerdir ki çün a'zam-ı fütûḥât-ı ḥazret-i Seyyidü'l-verâ 'aleyhi efḍalu't-teḥâyâ olan Mekke-i Mükerrreme şerrefehâ'llâhu ta'âlâ'nın müstezâd-ı manzûme-i fütûḥât ve şâh-beyt-i kaşide-i gâzavât olduğı neşât-efzâ-yı aşḥâb-ı şafâ ve nâhun-zen-i dil⁸-i ḥussâd u a'dâ olmağın rü'esâ-yı Hevâzin ve Şakîf ḥalka-bend-i cem'iyet ve bu vechile sübḥa-gerdân-ı meşveret oldılar ki nürü-yı bâzû-yı Muḥammediyândan ba'id u dūr mülâḥaza olınan melâḥim-i umürdan eş'ab u eb'adı fetḥ-i Beyt-i Mükerrrem idi ki endek idâre-i mekâlîd-i tedâbîr ile meftûḥ-ı miftâḥ-ı zabṭ u teşḫîr eylediler. Ba'd ez-în ceste ceste ḥarmen-i kabâ'il-i eṭrâfi sūḥte-i berķ-ı şemşîr idecekleri "*ke-nârin 'alâ-'alem*"⁹ ḥafî vü setîr degildir. [M1şr]a': '*Îlâc-ı vâkı'a pîş ez-vuḫû' bâyed kerd*¹⁰, feḥvâsinca anlardan [M6a] muḫaddem teşmîr-i sâķ-ı himmet ve şedd-i nitâķ-ı ğayret eylemek lâzıme-i zimmet-i câhiliyettir, zu'mıyla vaķt-i ma'ḥûd va maḥall-i mev'ûdlarında¹¹ ictimâc ve ihtîşâda hem-dest-i ittîḥâd olup Mâlik bin 'Afv en-Naşrî¹² ki egerçi iḫtiżâ-yı¹³ 'unfuvân-ı şebâbî intisâb-ı tecârib¹⁴-i keşîreye sedd-i bâb iderdî, lâkin meleke-i şecâ'at ü cerâ'et ve cevdet-i re'y ü şehâvet ile müselleme-i akrân ve miyân-ı kabâyıl-ı 'Arabda müşârun bi'l-benân idi, tertîb-i 'asker u techîz-i levâzım-ı leşker ve sâ'ir temşiyet-i umûr-ı kâr-zârda zimâm-ı ihtiyârların kabza-ı iḫtidârlarına teslîm ve kabâyıl-ı sâ'ireden daḫı ğayr ez-Kilâb ü Ka'b, kabîle-i Benî Naşr ve Benî Cüşem ve Benî Sa'd ve Benî Bekr muvâfaķatların taşmîm idüp şükûfezâr-ı *Ravzatu's-şafâ*¹⁵dan nihâde-i şîşe-i

⁶ Çevriyazıda kullanılan ve H, M, Ü rumuzlarıyla gösterilen nüshaların bibliyografik künyeleri, varak numaraları şöyledir: H = *Zeyl-i Siyer-i Şerîf, Süleymaniye Ktp. Hasan Hüsnü Paşa 908, (1a-12b)*; M = *Telhisât-ı Koca Rağıp, Milli Ktp. Arşivi, 22 Sel 2200, (5b-15b)*; Ü = *İnşâ ve Dîvân-ı Râğıp Paşa, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Ktp. No:121, (6a-19a)*.

⁷ Zeyl-i Siyer-i Şerîf li-hâzreti şadr-ı a'zam Râğıb Meḥmed Paşa mette' anâ'llâhü bi-tûli ḥayâtihi ve devâmi devletihi : Üstâd-ı hünerverân-ı merz-büm-ı Rûm Nâbî-i pâkîze-ğüy-ı i'câz-rüsümüñ Zeyl-i Siyer-i Ḥayru'l-verâ 'aleyhi mine's-şalâti evḳâhâ'da 'inân-keş-i semend-i ḳalem-i bedâyi'-raķam oldukları maḥalden şeyḫü'l-vüzerâ şadr-ı esbaķ 'Alî Paşa'nın teşvîķ ve iğrâlarıyla yekke-tâz-ı 'arşa-i naẓm u inşâ merḥûm Râğıb Paşa'nın evâ'il-i neş ü nemâsında bâre-cehân-ı ṭabî'at ve güy-rübây-ı müfâḥaret olup mişvâr-ı isti'dâd u cevher-i nihâdi vezîr-i müşârun ileyh 'Alî Paşa ve sâ'ir raḥş-rânân-ı meydân-ı 'irfân 'indinde zâhir ü nümâyân olduktan sonra bi-ḥasebi'l-vaķt ve z-zamân ser-menzil-i ihtîtâma reh-yâb-ı imkân olamayup nâ-tamâm u noķşân bıraḳdıkları bir cüz' inşâ-yı mergûb ve eşer-i pesendide-üslûblarıdır H, Ü.

⁸ dil:-Ü

⁹ Dağın zirvesindeki ateş gibi (aşîkârdır). (Daha çok "Ke'n-nâri 'ale'l-'alem" şeklinde yazılan bu Arapça darb-ı mesel, Türkçe "Gün gibi açık" deyiminin karşılığı olup, "Ke'n-nâri 'ale'l-menâr: Mînare başındaki ateş gibi" şekiliyle de kullanılmaktadır.)

¹⁰ Olay vuku bulmadan önlemine almak gerek. (Sa'dî'nin bir kıtasının ilk mısraı olup, ikinci mısraı şöyledir: "Dirîğ sūd ne-dâred çü refṭ kâr ez-dest: İş işten geçince hayıflanmanın yararı olmaz.")

¹¹ mev'ûdlarında: mev'ûdlarından Ü

¹² Nüshalarda hep "en-Naşrî" şeklinde yazılan bu kelimenin doğrusu "en-Naşrî"dir.

¹³ iḫtiżâ-yı: -M, Ü

¹⁴ tecârib: ticâret M

¹⁵ Mîrhând diye bilinen Muhammed b. Hâvendşâh (ö.903/1498)'in genel dünya tarihi.

beyân kılinan benefşe-deste-i rivâyet üzre muğaylânzâr-ı beyâbân-ı işrâkden¹⁶ rîşe-bend-i şüre-zemîn-i ictimâc olan otuz biñ miqdârı hâr-ı pây-âzâr olup lâkin bu gâzâ-yı garrâda pîrâye-i şahîfe-i nüzûl olan kerîme-i “*le-ğad naşarakumu 'İllâh¹⁷ ilâ ahirihî*” keşret u kuvvet cânib-i İslâmiyânda ve za' f u kıllet taraf-ı müşrikîn-i bî-ser ü sâmanda oldıgım te'yîd ve ba' zı müfessirîniñ leşker-i İslâm 'alâ-rivâyetin altı biñ ve 'alâ-ğavlin on iki biñ ve cünd-i a' dâ-yı li'âm faqâţ dört biñ olmağ üzre binâ-yı¹⁸ taħkîklerin teşyîd ider. 'Alâ-ihtilâfî'r-rivâyât rü'esâ-yı Hevâzin ve Şakîf, kabîle-i Benî Cüşem'den, Beyt: *Bâ-nâtiqa gul-rîzem u bâ-sâmi'a gul-çîn / Bâ-vâhime nâ-bâliğ u bâ-'âkile pîrem¹⁹*, mażmûnı niğâste-i şahîfe-i isti'dadı olan Düreyd ibnü's-Şimme ki merâkî-i 'ömr-i seyyâleden pâ-nihâde-i şad u şeşt sâle bir pîr-i nâ-bînâ-nümây-ı 'âkıbet-bîn ve bir şeyh-i kâr-âzmây-ı zî-re'y-i rezîn olup [M6b] saht çille²⁰-i tedâbîr-i pîrânesinden perrân olan sihâm-ı efkârınıñ ekşeri terâzû-yı hedef-i işâbet olmağ mânend-i kemân müselleme-i kabza-i 'irfânı idi; güm-kerde²¹-i rişte-i tedbîr oldukları müşkilât-ı umûrda taħrîk²²-i nâhûn-ı himmetinden isti'ânet ve nûk-ı süzen-i zihni-i vağkâdına mürâca'at huşûşlarından mâ-'adâ bî-dağdağai tereddüd re'yine mütâba'at ve 'umûmen emr ü nehyine muţâva'at şartıyla redîf-i maţiyye-i 'azîmet idüp diyâr-ı Hevâzin'den Evtâs-nâm vâdîye nüzûllerinde girye-i eţfâl u âvâze-i zenân u şemâtet-i aşvât-ı envâ'-ı çehâr-pâyân resîde-i güş-ı²³ Düreyd olıcağ bu mişillü şadâ-yı râhat-fersâ ordû-yı leşker ü mecma'-ı 'asker ile bî-cihet-i câmi'a ve müferriğ-i havâss u müşevviş-i sâmi'a olmağın menşe' ü hağkîkatinden pürsân olmağda hâlâ ser-gerde-i kabâyıl Mâlik bin 'Avf, hem-'inân-ı muvâfağat olan gürûh-ı leşkeriyânıñ devâbb u mevâşî vü emvâl ve cümle emti'a vü 'iyâl u eţfâllerin 'ilâve-i aħmâl-i cimâl²⁴ ve pey-rev-i katâr-ı edevât u eşkâl itmekle anlarıñ şadâsıdır, diyü cevâb virdiklerinde Düreyd ibnü's-Şimme der-hâl Mâlik'i ihzâr ve bunları ser-bâr-ı levâzım-ı kâr-zâr itmek hikmetinden istifsâr idicek Mâlik bin 'Avf bu güne maţiyye-rân-ı cevâb oldı ki, ey Düreyd mücerreb-i 'uğelâ-yı kâr-âzmüdegân ve kirâren ve mirâren meşhûd-ı bâsıra-i dür-bînân oldıgı üzre merdân-ı neberd-âzmâ-yı zamâne mücerred ta'aşşub-ı dîn u millet ve päs-ı âb-rüy-ı gayret u ħamiyyet için bezl-i nağdîne-i ħayât²⁵ degil belki endek meşâğğ u metâ'ibe taħammüle²⁶ pâ-ber-cây-ı merkez-i şebât olmayacağları dâ'ire-i taşavvurdan bîrûn olmamağla ħıfz-ı nâmûs-ı ehl u 'iyâl u maħabbet-i cibilliye-i eşyâ vü emvâl kendü[M7a]lere bi'z-zârûre 'inân-gîr-i firâr ve zenân u eţfâlin ħaşş u iğrâları fûrüzîne-i nâ'ire-i kâr-zâr olmağ mülâhazaları mücib-i ihtimâl-i şıkket ve bâ' iş-i

¹⁶ işrâkden: işrâke Ü

¹⁷ Kuşkusuz, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşında *size yardım etmişti*. Hani çokluğunuz hoşunuza gitmişti fakat sizi hezimete uğramaktan kurtaramamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, (bozularak) gerisin geri dönmüştünüz. (Tevbe 9/25)

¹⁸ binâ-yı: -H

¹⁹ Dilimle gül saçar, kulağım ile gül toplarım; hayal gücü bakımından çocuk, akıl bakımından yaşlıyım. (Örfî-i Şîrâzî)

²⁰ çille :ħîle Ü

²¹ güm-kerde: kim gerde M

²² taħrîk: -M

²³ güş-ı: güş-ı hüş-ı Ü

²⁴ cimâl: -M

²⁵ ħayât: -M

²⁶ taħammüle: -M, H

irtikâb-ı külfet olmuşdur, diyü bisâf-ı kelâmın ber-çide-i dest-i hitâm eyledikde Düreyd ibnüş-Şimme dağı bu vechile esb-engîz-i naç'-ı hâkîkat ve ferzâne-rev-i sâha-i naşîhat oldu ki ey âveregân-ı beyâbân-ı hayret v'ey piyâdegân-ı²⁷ vâdî-i husrân u haybet verâ-yı perde-i ihfâdan ne şüret-i bâz-gün ruḥ-nümâ olacağı henüz biriñiziñ ma' lûmı olmamağla kıyâs ederim ki eger ber-' aks-i każiyye muḳaddemât-ı ihtimâmıñız müntic-i netîce-i inhizâm olmaḳ²⁸ hâlâtı be-dîdâr olup me'âl-i kâr "yevme yefirru'l-mer'u min aḥîhi ve ebîhi ve şâhibetîhi ve benîhi"²⁹ mışdâğına mâşadaḳ oldığı taḳdîrce ol rûz-ı şebât-süzda her biriñiz³⁰ "men necâ bi-re'sihi fe-ḳad rabiḥa"³¹ maẓmûnını bedraḳa-i râh-ı necât etmekle bir ferdiñ hâr-ı ta'alluḳı kendüye dâmen-gîr olmayup belki zu' muñuzda vesîle-i şebât 'add olunan 'ıyâl u eşâs u sâmanıñuz dâhil-i haẓîre-i temellük-i İslâmiyân olmağla dâmen-i ḳabâyıldan bu vesâḳ-ı feẓâhat ve lekke-i şenâ'at u melâmet³² tâ-be-maḥşer şüste-i şâbûn-ı nedâmet olmamağın ilâ-inḳırâzi'l-eyyâm âmâc-ı sihâm-ı ta'yîr u düşnâm olacağıñuz hiç de hâtıra gelmedi mi? diyü kümeyt-i kelâmına peyvend-zede-i hitâm olmadın henüz taḳallüfleri ma' lûmı olmayan Ka'b ve Kilâb'ıñ istifhâm-ı huẓûr ve ḡaybetlerine imâle-i licâm eyledikde ḳabîleteyn-i merḳûmeteyn dâhil-i şîrâze-i cem'iyetimüz degildürler cevâbı perde-i sâmi'a-i Düreyd'i derîde-i ḳârî'a-i te'essüf itmegin ser-püş-endâz-ı hum-ı ḡazâb olup "Le-ḳad ḡâbe 'ankumu'l-haddü"³³ ve'l-ciddü"³⁴ telḡ-âbesin riḡte-i [M7b] piyâle-i taşriḥ idüp ka' beteyn-i mebdî-i hâlden be-dîdâr olan bu iki naḳş-ı bed-nişest ki her biri³⁵ Ka'b ve Kilâb'ıñ taḳallüfleri ve biri dağı zenân u eḫfâl-i ḳabâyilüñ ihtimâl-i tekellüfleridir, muvâfiḳ-ı mañşûbe-i merâm olmadığı nişeste-i şeşder³⁶-i yaḳînümdür. Bârî bu eşḳâl u 'ıyâl ki sizlere 'ıḳâl-ı pây-ı harb u ḳitâl ve ma'iyetleri müstelzim-i meḫâzîr u melâldir, gerekdür ki maḳarr-ı emîn ve yâhûd bir hışn-ı ḫaşînde âsûde-nişîn-i ferâḡat idüp ancaḳ cerîde-süvâr u şemşîr-zen u nîze-güzâr ile 'âzim-i kâr-zâr olursañuz fâ'iz-i ḡalebe vü zafer olamadığıñuz taḳdîrde dağı bârî ol maḳûle inhizâm-ı feẓâhat-encâm ile telḡ-kâm olmamañuz bâzîçe-i rûzgâr-ı zû-fünûn ve naḳş-ı bûḳalemûn-ı dehr-ı dündan pek de müsteb'ad degüldür, diyü rişte-i lü'lü'-nizâm-ı neşâyîḫa uḳde-bend-ı hitâm olup lâkin Beyt: *Taḳdîr ḳaç'-ı rişte-i tedbîr mî-koned / Tedbîr-i sâdelevḫ çı te'sîr mî-koned*,³⁷ feḫvâsınca sedd-i sedîd-i taḳdîr tîşe-i künd-dehân-ı tedbîr ile şülme-dâr u raḫne-peẓîr olmaḳ muḫâlîf-i ḫikmet-i Ḥudâvend-i ḳadîr olmağın bir ferd derâr-i neşâyîḫ-i Düreyd'i pîrâye-i ḡuş-ı iz'ân ve zîver-i vişâḫu's-şadr-ı taşdıḳ

²⁷ beyâbân-ı hayret v'ey piyâdegân-ı: -Ü

²⁸ olmaḳ: olmamaḳ M, Ü

²⁹ İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır. (Abese 80/34-36)

³⁰ her biriñiz: -M

³¹ Canını kurtaran kazanmıştır. (Değil umduğuna kavuşmak, canını kurtarmanın bile imkânsız olduğu durumlar için söylenen bir Arap atasözü. Bkz. el-Meydani 2010:2/353)

³² melâmet: şâmet Ü

³³ ḥaddü: ceddü H, M

³⁴ Kesinlikle siz gücünüzü de heybetinizi de kaybetmişsiniz. (Düreyd, "had:güç" ile Benî Ka'b, "cidd:heybet" ile de Benî Kilab'ı kasteder.)

³⁵ her biri: -M, H

³⁶ şeşder: şeşte Ü

³⁷ Takdir (ilahî planlama) tedbir ipini koparır; aptal kişinin tedbirinin ne tesiri olur? (Saib-i Tebrizi)

u îkân itmeyüp pey-revî-i reh-ber³⁸-i tedbîr-i Mâlik ile Tâ'if ve Mekke beyninde vâki' Huneyn-nâm mevzi' a vuşulleri haberi dergâh-ı mu'allâ-destgâh-ı nübüvvet 'aleyhi efdalu't-tahiyye pîşgâhına ma'rûz olduğda 'Abdu'llâh bin Ebî Hâdred³⁹-i Eslemî rağiya'llâhu 'anh taşşil-i ittîlâ' -ı keyfiyyet u kemiyet-i a' dâya ta'yîn ve 'Attâb bin Esîd hazretleri dağı mesned-i hilâfetde temkîn buyrılıp 'alâ-ihtilâfi'r-rivâyeteyn ya altı bin nefer 'uqâb-ı şa' ve-şikâr⁴⁰ ve yâhüd on bin [M8a] miqdâr⁴¹ şâhin-i bâlâ-pervâz-ı kâr-zâr cânib-i Huneyn'e bâl-güşây-ı isti' câl oldılar. Ešnâ-yı râhda 'Abdu'llâh bin Ebî Hâdred-i Eslemî rağiya'llâhu 'anh mu' asker-i küffârdan 'avdet idüp imrâr-ı cisr-i nazâr-ı hilâlî-kemer eylediği vech üzre 'iddet-i 'uddât ve miqdâr-ı esliha vü edevâtı yegân yegân şümürde-i benân-ı beyân eyledükde dâ'ire-nişîn-i bezm-i şüreyyâ-nizâm-ı risâlet 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâm bulunan aşşâb-ı kirâmdan biriniñ "*Ramyetin min-ğayri râmin*"⁴² kemân-güre⁴³-i dehânından saht-mühre-i "*Len nuğlebe'l-yevme min-killetin*"⁴⁴ ta' bîri sâkıt ola düşmegin bu maqâl-i perîşân-me'âlden ol Āšnâ-yı esrâr-ı melekût ve Maħrem-i ħafâyâ-yı verâ-perde-i ceberût şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem hazretlerinüñ mübârek cebîn-i münîr-i âfitâb-nazirlerinde tayarân-ı zerrât-ı tağayyür u infî'âl nümâyân olmuş idi. Hikmet-i ğamıza-i Şamadânî ve irâde-i ezeliyye-i Sübhânî ilâ-inkızâi'd-duhûr⁴⁵ bu naqş-ı ğarîbu'z-zuhûruñ ser-meşķ-ı i'tibâr-ı aşşâb-ı 'ucb u ğurûr olmasın iktizâ etmegin vehle-i ulâda rû-nümâ olan şüret-i bâz-ğün⁴⁶-ı inhizâm egerçi sâde-levhân-ı 'asâkir-i İslâm'a nisbet mebde'î müşâkil-i niķmet⁴⁷ bir emr-i mürîşu'l-vaħşet idi. Fe-ammâ ğâyeti bir ni'met-i celîle-i pür-ħayr u bereket olduğından ğayri 'ibâd-ı 'acz-i'tiyâddan keşret ü kuvvet u şevket ü câh u devlete i'tinâ vü i'timâd lâyıķ-ı ħâl u şânları olmayup belki ber-fehvâ-yı Beyt: *Ġayr ez-ğünâh*⁴⁸ u '*acz ki der-kişver-i tu nîst / İn müşt-i ħâk-ı tîre çı dâred sezâ-yı tu*,⁴⁹ dergâh-ı çâre-sâza ruĥ-süde-i 'acz u niyâz ve dâ'imâ tazarru' u ibtihâl ile süz u güdâzda olmaķ vesîle-i iħrâz-ı rûtbe-i ser-efrâzi olduğın iş'âr ve ancak maħşûş-ı zât-ı [M8b] bî-hemâli olan kibriyâ vü ğurûrdan inzârı mutażammın gül-deste-i kerîme-i "*Le-ķad naşarakum fî-mevâġine keşiretin*"⁵⁰ ilâ âġirihî" bu ğazâ-yı ğarrâda pîrâye-i destâr-ı nüzûl olduğı ser-şîşe-i şüküfedân-ı müfessirîndir. Ve'l-ħâşıl Mâlik bin 'Avf leşker-i zafer-a'lâm-ı

³⁸ reh-ber: -M, Ü

³⁹ Nüşhalarda "Ceder" şeklinde yazılan bu kelimenin doğrusu "Hâdred"tir.

⁴⁰ şikâr: şikâh M

⁴¹ miqdâr: miqdârî Ü

⁴² Kimi atışların atıcısı yoktur. (Aslı "*Rübbe ramyetin min-ğayri râmin*."dir. Türkçe, "Ummadığın taş baş yarar." atasözünün karşılığı olan bu mesel ile atıcı olmayan birinin isabetli atışı, yani birinden beklenmedik bir başarı durumunu ifade edilir. Bkz. Muallim Nâci 2002:253)

⁴³ Kemân-güre, aslı "kemân-gürühe, kemân-gürühe" olup, toprak ve taştan yapılmış güllerle atmada kullanılan bir tür mancınık.

⁴⁴ Bugün biz azlığımızdan dolayı mağlup olmayacağız.

⁴⁵ inkızâi'd-duhûr: inkrâzi'd-duhûr M, Ü

⁴⁶ bâz-ğün: bâz-ğüne H

⁴⁷ mebde'î müşâkil-i niķmet: mübdî-i meşâkil-i niķmet M

⁴⁸ ğünâh: niyâz H

⁴⁹ Bu bir avuç kara toprak (olan insan)m, senin ülkende bulunmayan günah ve aczden başka, sana layık nesi var? (Sâ'ib-i Tebrizî)

⁵⁰ *Kuşkusuz, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşında size yardım etmişti. Hani çokluğunuz hoşunuza gitmişti fakat sizi hezimete uğramaktan kurtaramamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, (bozularak) gerisin geri dönmüştünüz. (Tevbe 9/25)*

İslâm'dan muqaddem vâdî-i Huneyn'e vârid olup lâkin galebe-i ru' b u hirâs-ı kûmât-ı gûzât zelzele-endâz-ı esâs-ı şebâtları olmağın kendülere göre lâ-übâliyâne açıktan şaf-zede-i teqâbul olmak kâbil olmamağla seg-i hazîde-i nâgâh-gîr gibi gâfilen hücum ile hizebrân-ı künâm-ı İslâm'ı bîşezâr-ı vegâdan ma' düm itmek zu' muyla ol hük-tıynetân-ı beyâbân-ı işrâkı ceste ceste peygüle-gîr-i kemîngâh ve tenbîh-i mürâ'ât-ı merâsim-i intibâh eylemişdi. hazret-i Sipehsâlâr-ı ketûbe-i enbiyâ 'aleyhi efdâlü't-tehâyâ dahı nâm-zed-i meşûbât-ı gâzâ olan ecnâd-ı zafer-i'ciyâd ile mağall-i ma' hûde qarîb ve şufûf-ı 'asâkir-i nuşret-me'âşire pîrâye-bağş-ı tertîb olup bir 'alem-i zafer-tev'em ile cenâb-ı Fâruğ-ı a'zam rağiya'llâhu 'anhı mükerrem ve bir livâ-yı nuşret-iltivâ ile rütbe-i 'Aliyü'l-Murtażâ rağiya'llâhu 'anhı i'lâ ve bir râyet-i zafer-âyet ile dahı ihraz-ı rütbe-i sa'âdeti Sa'd bin Vakķķaş hazretlerine ihtîşâş buyurdılar. Lâkin medğal-i vâdî-i Huneyn mânende-i cedvel bir memerr-i teng ve ma'ber-i pür-külûh u seng olmağın cuyûş-ı deryâ-ğurûş-ı İslâm tağrîb-i bünyân-ı a' dâ-yı li'âma şaf-beste-i âlây-ı mehâbet-'unvân⁵¹ ve mişâl-i seyl u şütür-ı kef-efşân⁵² cûşân u hurûşân oldukları hâlde duğûl ile irâ'et-i şağvet-i şevket nâ-müyesser ve ğayr-ı me'mûl olmağdan nâşî mânend-i cüybâr hemvâr âheste âheste ve mevc mevc ve gürûh gürûh ve fevc fevc vürüd[M9a]ları esnâsında ol kürâzân-ı cengelîstân-ı husrân peykân-ğorde hükân gibi cünbiş-i tünd ü tîz ile kemîngâhlarından bir gûne ğubâr-engîz oldılar ki Beyt: *Yekî tîre gerd ez-miyân ber-demîd*⁵³ / *Be-d-ânsân ki hürşîd şod nâ-pedîd*,⁵⁴ fehvâsınca ol gerd-i aşûb-ğîz ki tîre-sâz-ı hürşîd-i rüstâğîz idi, şâf-dilân-ı ğuzât-ı İslâm'ın çeşmesâr-ı cür'et ü cüybâr-ı şecâ'atlerin bulandurmağla rişte-i ğüsiste-i cem'iyet olan evrâğ-ı ğül-i şad-berg-i be-hem-beste gibi her biri bir cânibe perrân u perîşân olmağın ol ğül-bün-i hezâr-bülbül-i bâğ-ı belâğat 'aleyhi efdâlu't-tağiyye hazretleriniñ hevâdârân-ı mağabbetlerinden ancağ dört 'andelîb-i ğâtır-firîb ki hazret-i 'Aliyü'l-Murtażâ ve hazret-i 'Abbâs ve Ebü Süfyân bin el-Ħâriş ve 'Abdu'llâh bin Mes'ûd rağiya'llâhu 'anhümden 'ibâretdir, mânend-i çâr-'unşur muğâfaza-i zât-ı muqaddes-i nebevî içün lâne-gîr-i şabr u şekîb olduklarına tûğiyân-ı şekeristân-ı feşâhatdan ba'zıları dem-sâz-ı ittîfâğ-ı rivâyetdir. Feylesofân-ı âşârdan ba'zıları dahı Rabî'a bin el-Ħâriş ve 'Abdu'llah bin Zübeyr bin 'Abdu'l-muğtalib ve 'Utbe ve Mu'attib püserân-ı Ebü Leheb rağiya'llâhu 'anhüm hazretleriniñ ol çâr-üstükus-ı şebâta mânend-i çâr keyfiyyât mülâzemetlerin işbât itmişlerdür. Rivâyet-i uğrâda evlâd-ı Ca'fer'den Rebî'a ve Kuşem ve Fazl püserân-ı 'Abbâs ve Üşâme bin Zeyd ve birâder-i mâderîsi Eymen bin Ümmi Eymen rağiya'llâhu 'anhümüñ dahı ğavâss-ı ğamse-i zâhire gibi ol mağalde mevcûd-ı dâ'ire-i vücûd oldukları işâret-kerde-i ba'z-ı aşğâb-ı siyerdir. Bu eşnâda ser-gerde-i müşrikîn olan Mâlik-i la'in ol Serâmed-i nihâl-i ğadîka-i nübüvvet 'aleyhi [M9b] efdâlu't-tağiyye hazretleriniñ mânend-i tünd-bâd-ı ğazân süy-ı sa'âdetlerine şitâbân olduğda 'alâ ba'zi'r-rivâye Eymen ibnü Ümmi Eymen rağiya'llâhu 'anh ser-i râhın bend ve müdâfa'asına icâle-i semend idüp nice değâyîğ-ı dest-bürd-i merdâne irâ'etinden şonra âğîr ğabâ-

⁵¹ mehâbet-'unvân: mehâbet u' unvân M, H

⁵² seyl u şütür-ı kef-efşân: seyl-i şütür-ı mevc u kef-efşân H

⁵³ nâ-be-dîd: tâ be-dîd H; biz Şeh-nâme'deki "ber-demîd" şeklini tercih ettik.

⁵⁴ Arada öyle bir toz kalktı ki güneş görünmez oldu. (Firdevsî)

yı gül-gün-ı şehâdetle tezyîn-i düş-ı müfâharet itmegin Mâlik-i dūzahî-i bed-nijâd imâta⁵⁵-ı sedd-i ʔarîk itdüm i' tiqâdiyla tekrâr cenâb-ı Faḥrû'l-enâm 'aleyhi efḏalü's-selâm ʔaraflarına imâle-i licâm-ı ızrârda her çend cidd u ısrâr ve taḥrîk-i tâziyâne-i cehd u iktidâr idegördi ammâ 'inân-ı maḥiyyesin pençe-i saḥt-gîr-i taḥdîrden taḥlîş idememekle aḥlâ mü'eşşir ve müfîd olmayup zîver-i mecâlis-i Şeh-nâme⁵⁶ olan taḥvîr-i bî-rûḥ mişillü bir gûne cünbiş u ḥareket ḥâletleri⁵⁷ meşhûdı olmamağla kendünün daḥı mânend-i şüret püşt-ber-dîvâr-ı ḥayret ḳaldığı âşâr-ı müyîn-ḥâme-i naḳḳâşân-ı aḥbârdandır. Bu daḥı şükûfezâr-ı *Ravzatu 'ş-şafâ* dan çide-i enâmil-i i'tibâr olan sünbül-deste-i âşârdandır ki eḥnâ-yı fetḥ-i Mekke-i mükerremede⁵⁸ ʔav'an ve kerhen ḥâr-ı ser-dîvâr maḳâmında dâḥil-i gülzâr-ı imân olan nifaḳ-ḥıynetândan ba'zıları evvelâ şüret-i inhizâmıda cilve-nümâ olan şive-i şâhid-i taḥdîriñ encâmından ḥabîr olmamalarıyla bu ḥâletden mübteḥic ü mesrûr olup deḥân-ı zehr-çekânlarından isâle-i lü'âb-ı telḥ-âb-ı küstâḥiye cür'et itmîşler idi. Ḥattâ Ebû Süfyân bin Ḥarb ḥâşâ şümme ḥâşâ ta'bîr-i hezl u istihzâda aḥḥâb-ı Muḥammed gird-âb-ı ma'rekeden bir gûne sâḥil-gerâ-yı firâr oldılar ki leb-i deryâya dek bir maḥalde ḳarâr itmeyecekleri pîç u tâb-ı mevce-i ıztırâblarından be-dîdârdır. Biri dahi Şafvân bin [M10a] Ümeyye'ye ḥiḥâb idüp yâ Şafvân aḥḥâb-ı Muḥammed'in abtâl-ı ḳabâyıl ile ḳaḥ'â muḳâvemete istiḥâ'atleri olmamağla vâdî-i firâra ne gûne şitâb itdiklerin gördüñ mi ve yine Şafvân bin Ümeyye'nin birâder-i mâderisi Kelde bin Ḥanbel yâ Şafvân bu gün ol gündür ki ḥâşâ ve kellâ eḣer-i siḥr ü füsûn-ı Muḥammedî bâḥıl ve nîrenc u cādülüğü bi'l-küllîye zâ'il u 'âḥıl olmuşdur. Şafvân her biriniñ seng-i girân-vezni-ı “*Üsküt faẓẓa'llâhu fâḳe le-en yüvelliyenî recülün min Ḳureyş aḥabbu min en yüvelliyenî recülün min-Hevâzin*”⁵⁹ ile derîçe-i deḥânların sed itdüğü zîver-i cerîde-i âşârdur. Muḥammed bin İşḥâḳ, Şeybe bin 'Oşmân bin Ebî Ḥalḥâ'dan taḥrîk-i silsile-i rivâyet eder ki cenâb-ı Server-i enbiyâ 'aleyhi mine's-şalâvâti⁶⁰ ezkāhâ ḥâzretleri cânib-i Ḥuneyn'e taḥrîk-i livâ-yı zafer-iltivâ buyurduklarında ben daḥı bu niyyet ile ber-zede-dâmen-i muvâfaḳat olmuş idim ki hengâm-ı iḥti'âl-i nâ'ire-i veğâ ve rûz-ı âşüb-efrûz⁶¹-ı heycâda ki maḥall-i intihâz-ı firsat ve aḥz-ı intikâma tamâm vesîle-i ḳudretdür, ğazve-i Uḥud'da sūḥte-i şemşîr-i Muḥammediyân olan peder u birâderimün intikâmıyla itfâ-ı nâ'ire-i ḥamiyyet eyleyem⁶². Vaḳtâ ki telâḳî-i farîḳeynde cânib-i İslâmiyâna taḥarruḳ iden tezelsül ve perîşânî eḥnâsında ḥâzret-i Faḥr-ı kevneyn 'aleyhi's-selâmuñ sūvâr olduğu ester⁶³-i ḥoş-manzarlarından mânend-i âyet-i nûr şafḥa-i zemîne nüzülleri meşmûl-i liḥâza-i firsat-bînüm olduḳda cânib-i yemîn-i meymenet-rasînlerinden bir ḥamle-i nâ-gehânî irâdesiyle ʔaraf-ı sa'âdetlerine rû-nihâde olduḳumda 'Abbâs bin

⁵⁵ imâta: imâḥa Ü

⁵⁶ Şeh-nâme: Şâh-nâme M, H

⁵⁷ ḥareket ḥâletleri : ḥareketleri Ü

⁵⁸ Mekke-i mükerremede: Mekke'de Ü

⁵⁹ Sus! Dişleri dökülesice! Havazin'den bir adamın beni idare etmesindense Kureyş'ten birinin beni idare etmesini tercih ederim.

⁶⁰ mine's-şalâvâti: mine's-şalâti M

⁶¹ âşüb-efrûz: âşüb-ı rûz M

⁶² eyleyem: eyleyemem Ü

⁶³ ester: üstür Ü

‘Abdu’l-muṭṭalib raḍiya’llāhu ‘anhı bir zırh-ı sīm-gūn ve bir hey’et-i [M10b] mehābet-nümün ile şeref-i hıdmet-i muḥāfazalarına maḳrūn gördüğümde ol zāt-ı pākūn ‘amm-i ğayret-keşi ve bir müyına biñ cān u ser fidāsından bī-tehāşī olmağın bu kār-ı nā-hemvārımıñ ol cānibden mütemeşşī⁶⁴ olmayacağı meczūmum olduğından nāşī cānib-i yesārından hücümü ihtiyār ve ol tarafdan dağı Ebū Süfyān bin Hāriş’in pūr-sāz u silāḥ müşāhedesi sedd-i rāh-ı kifāh itmegin bi’l-āḥire kafa-yı sa’ādet-iktifālarından ḥavāle-i berḳ-ı şemşīr merkūz-ı tūre-seḥāb-ı zamīrüm olduğda nā-gāh miyānemüzde bir zebāne-i āteş leme’ān ve iltihāba başlayup az ḳaldı ki cism-i keşīf-i nā-tüvānumı bi’l-küllıye sūzān ve mağz-ı üstühānumı kuḥl-ı dīde-i düzaḥıyān eyleye. Bu ḥālet-i müḥişa ve bu keyfiyyet-i ğarībe-i müdhişeden baña bir gūne ḥavf u ḥaşyet tārī olmışıdi ki ḥālā taşavvurundan zehre-çāk ve fikr u ḥayālinden üftāde-i varṭa-i helāk olmaḳ ba’id degüldür. Bu eṣnāda serīre-dān-ı zamāyir-i ‘ālem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri bu mücrim-i rü-siyāhı “*Yā Şeybe üdnü minni*”⁶⁵ ḥiṭābına şāyān buyurmalarıyla rü-māl-ı pāy-ı melekūt-peymālarına üftān u ḥīzān şitābān olup ḥuzūr-ı muḳaddeslerine vardığımda mübārek dest-i mu’cize-peyvestlerin sīne-i bī-sekīneme vaż’ buyurup “*Allāhümme’zhib ‘anhu’ş-şeyṭān*”⁶⁶ maḳāliyle teskīn-i ḥalecān-ı ıztırāb buyurdılar. Ba’d ez-īn cānib-i a’dā-yı li’āme sell-i seyf-i intikām için taḥrīk-i küşe-i ebrū-yı işāretleri baña bir gūne ḥamīr-māye-i şevḳ u ğarām oldu ki ḳasem be-ḥālīḳ-ı kevneyn eger sūḥte-i dāğ-ı ḥasret u kebāb-ı nā’ire-i intikām u ğayretleri olduğum⁶⁷ peder u birāderüm ol vaḳitde süvār-ı maṭıyye-i ḥayāt olsalar idi cenāb-ı [M11a] seyyid-i ‘ālemiyāna buğz u ‘adāvetleri için delālet-i bedreḳa-ı şemşīrim ile īşāl-i dereke-i nīrān iderdüm, diyü meşhūd-ı bāşıra-i ḥaḳīḳat-bīni olan nice bevārīḳ-ı ḥavārīḳı⁶⁸ bīrūn-ı niyām-ı vaşf u ta’bīr eyledi. Ol rüz-ı ‘āḳıbet-fürüzda ḥazret-i yekke-tāz-ı ‘arşa-i isrā ve tenhā-süvār-ı mızmār-ı melekūt-ı a’lā ‘aleyhi efdālüt-taḥāyā bir ester-i berḳ⁶⁹-peykere süvār olmuşlar idi ki reşk-i sūr’at-ı seyr ü hemvārī-i refṭārī dāğ-zen-i Şebdīz-i Pervīz ve Gülgūn-ı Şīrīn’e bir talḥ-mihmīz-i hūn-rīz idi. Tıynet-i nübüvvet-taḥmīrlerinde merkūz olan māye-i iksīr-i şecā’at ve cevher-i dilīrī vü cerā’etleri⁷⁰ muḳtezāsınca leb-i gevher-nişār-ı mu’cize-bārılarından “*Ene’n-nebiyyü lā-keḫib ene ibnū ‘Abdü’l-muṭṭalib*”⁷¹ maḳāl-i le’āl-miṣālīyle ḥaḳḳā ki şāyān-ı hezār-iftiḥār u mübāḥāt olan izḥār-ı neseb-i şerīf ve i’lām-ı ḥaseb-i zāt-ı laṭīf iderek tek ü tenhā vaḥşī ḥerān-ı beyābān-ı ḥüsrān üzerlerine hücüm-ı şīrāneye taḥrīk-i ‘inān-ı şecā’at buyurdıklarında cenāb-ı ‘Abbās ve Ebū Süfyān ‘aleyhimā’r-raḥmeti ve’r-rıdḩvān licām-ı iḳdāmıların girifte-i dest-i mümāna’at ve rikāb-ı ğaḫab u iltihābların büse-dāde⁷²-i leb-i niyāz u minnet buyurmalarıyla yā ‘Abbās var imdi ol müşevveş-şüdegān-ı bīm ü hirāsı cem’ ve

⁶⁴ mütemeşşī: müteḥaşşī Ü

⁶⁵ Ey Şeybe, bana yaklaş!

⁶⁶ Allahım, şeytanı ondan uzaklaştır!

⁶⁷ olduğum: -M

⁶⁸ ḥavārīḳı: ḫavārībı Ü

⁶⁹ berḳ: burāḳ Ü

⁷⁰ cerā’etleri: cūr’etleri H

⁷¹ Ben peygamberim, bunda yalan yok, ben Abdülmuttalib’in oğluyum.

⁷² büse-dāde: büse-zede H

ircâ eyle diyü menba⁶-ı dehân-ı mu⁶ciz-beyânlarından bir âb u tâb ile icrâ-yı zülâl-i cevâb eylediler ki kemter kaçresiniñ şifâ-yı şadr-ı 'alîl olmasına sevķ u⁷³ refâtârı bir vâzîh delîl idi. Hâzret-i 'Abbâs bir merd-i şedîdü's-şavt ve bülend-şadâ olmağla "Yâ 'ibâda'llâh hazâ rasûlu'llâh ve yâ aşhâbe şecereti's-semûre ve yâ aşhâbe sûreti'l-Bakara"⁷⁴ ta⁶ bir-i mensiyyât-tezkîr ile kâfâlarından itâre-i hamâme-i âvâz-ı vahşet-endâz ve haşş⁷⁵ [M11b] u igrâ-yı gâzâda ziyâde süz u güdâz itmekle yâ miyâne-i şad u neved veyâ taħmînen yüz 'aded miqdârı aşhâb te'sîr-i kelâm-ı 'Abbâs ile meydân-ı ma⁶rekeye 'inân-gerdân olup Beyt: *Zi-mâder heme merg-râ zâdeîm // Heme bendeîm er çi âzâdeîm*⁷⁶, zemzemesiyle taķbîl-i rikâb-ı Seyyidü'l-mürselîn şallâ'llâhu 'aleyhi ve selleme bir birin⁷⁷ müsâbaķat ile iħrâz-ı şeref ü müfâharet itdiklerinde dürc-i dehân-ı mu⁶ciz-beyânlarından "el-ân ħamiye'l-vaķîs"⁷⁸ la⁶l-pâresin pîrâye-i iklîl-i rûzgâr buyurdılar. "Vaķîs" kütüb-i lûgatda müfreden "tennûr" ma⁶nâsına mezkûr ve "ħamiye" ile mürekkeben "şiddet-i emr ve işti'âl-î nâ 'ire-i ħarb u ķitâ"den kinâyedür⁷⁹. "Ve evvelü men kâlehâ en-nebiyyü 'aleyhi's-selâm ħîne iştedde'l-be'sü bi-Huneyn ve ħiye min aĥseni'l-isti'ârât"⁸⁰ ta⁶ biriyle bu gevher-i girâmînin ibtidâ⁸¹ şadef-i dehân-ı dür-efşân-ı nübüvvet 'aleyhi efdâlüt-teĥiyyetden zîver-i vişâhu's-şadr-ı zühûr oldıĥım cevâhir-i rivâyât-ı Mecma'ul-baĥreyn⁸²dendür. Bu kelâm-ı bedî' u'n-nizâma müte'âķiben ĥâzret-i Kelîmu'llâh 'aleyhi's-selâmîñ rûz-ı felâķ-ı baħrda istiğâse buyurduķları du⁶â-yı te'sîr-der-ķafâ-yı "Allâhümme leke'l-ħamd ve ileyke'l-müştekâ ve ente'l-müste'ân"⁸³ tilâvetiyle enbâšten-i çeşm u dehân-ı düşmenân için bir müşt seng-rîze remyine⁸⁴ mülhem olmalarıyla 'alâ ihtilâfi'r-rivâyât yâ ĥâlet-i süvârîlerinde yâ şüret-i nüzûllerinde kendü mübârek yed-i mü'eyyedleriyle yâĥûd vesâţet-i aşhâb ile ber-dâşte ve felâĥan-ı "şâheti'l-vücûh inhezemü ve Rabbi Muĥammed şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem"⁸⁵ ile süy-ı küffâra endâĥte ve revzene-i dîde vü dehânların ĥâk u seng-i inhizâm ile enbâşte buyurduķları ĥâlde "Sümme enzele'llâhu [M12a] sekîneten 'alâ rasûlihi ve 'ale'l-mü'minîn ve enzele cünûden lem-teravhâ"⁸⁶ feĥvâ-yı ĥikmet-iĥtivâsı üzre kerrübîyân-ı encüm-şümâr-ı mele'⁶i a⁶lâdan izâle-i zâlâm-ı keyd-i a⁶dâ için eşher-i rivâyâtda penç hezâr ve ba⁶zı rivâyette sekiz biñ ķavl-i dîgerde on altı biñ miqdâr şüret-i u⁶cübe-mehâbet-i beşeriyye ile müşekkel ve mânend-i

⁷³ sevķ u: sevķ-ı M, H

⁷⁴ Ey Allah'ın kulları! Bu Allah'ın elçisidir. Ey (Hüdeybiye'de) sakızağacının altında ölümüne söz verenler! Ey Bakara suresinde (cömertlik ve misafirperverlikleriyle) övülenler!

⁷⁵ ve haşş: -M

⁷⁶ Hepimiz ölmek için doğmuşuz, her ne kadar özgür isek de (sana) kul köleyiz. (Firdevsî)

⁷⁷ birbirin: biri birin H

⁷⁸ İşte şimdi tandır kızıştı. (İşin gittikçe zorlaştığı ve Türkçede, "İş ciddiye bindi." deyimi ile ifade edilen durumlar için kullanılır. bkz. Mütercim Asım 2013:3/2750)

⁷⁹ kinâyedür: kinâye olmak üzere meştûr olup H

⁸⁰ En güzel istiarelerden biri olan "İşte şimdi tandır kızıştı." ifadesini ilk kullanan Peygamber (sav)'dir; Huneyn'de savaşın tam şiddetlendiği sırada söylemiştir.

⁸¹ ibtidâ: -M

⁸² Fahreddin Tureyhî (ö.1084/1674)'nin Kuran ve Sünnetle ilgili kavramlar sözlüğüdür.

⁸³ Allah'ım hamd sana mahsustur, şikâyet sanadır ancak senden yardım dilenir.

⁸⁴ bir müşt seng-rîze remyine: her mest seng-rîze-i zemîne M

⁸⁵ Yüzü kara olasıcalar, Muhammed (sav)'in Rabbi (adıyla) bozguna uğrayasınız.

⁸⁶ Sonra Allah, elçisi ile müminler üzerine sükûnet indirdi ve sizin görmediğiniz askerler (melekler) indirdi. (Tevbe 9/26)

şubh u şafağ herbiri cāme-i sefid ü tāk-ı sürh ile müzeyyen ve mükellel ecnād-ı ciyād ile imdād ve is'ād olunmalarıyla nesīm-i fevz ü nuşret cānib-i İslāmiyāndan ve debūr-ı nuhūset ü idbār taraf-ı küffārdan vezān olmağın mütehayyir ü ser-gerdān ve müteferriğ-i mefāze-i haybet ü husrān olup bir fırkası Mālik bin 'Avf ile Hısn-ı Tā'ife şitābān ve bir gürūhı Batn-ı Nahle'ye gürizān ve fırka-i diğeri Evtās'da vā-güzāşte olan emvāl ü 'ıyālleri muhāfazatına 'inān-gerdān oldılar. Mālik bin 'Avf'dan menkūl olmağ üzre nigāşte-i *Ravzatu's-şafā* olan reyhān-deste-i rivāyātdandır ki kendü mensūblarından çend nefer kimesneler ba' de'l-hezīme hemzebān-ı hikāyet oldılar ki hāzret-i Muhammed şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem vaqtā ki ol haşāyı mā-şadağ-ı " *ve mā rameyte iz rameyte velakina'llāhe ramā*"⁸⁷ olan remy ile endāhte-i cānib-i kabāyıl itdükde bir ferd qalmadı ki ol seng-rīzeden dīde-i idrākı kūr ve dā'ire-i 'aql u şu'ürdan şad-merhale dūr olmaya. Bu keyfiyet-i ğarībe müşāhedesinden⁸⁸, Beyt: *Hor u hāb u ārām-ı dil teng şod / Tu gofti ki rūy-ı zemīn seng şod*,⁸⁹ mażmūnı üzre derūn u bīrūnumuza bir dürlü pīç u tāb ve bir güne qalağ u ıztırāb reh-yāb olmışıdi ki miyān-ı zemīn u āsmānda sefid-cāme ve sürh-'amāme [M12b] bir gürūh-ı bisyār ve bir leşker-i mehābet-manzar-ı eblağ-süvār meşhūdumuz olmuş iken istilā-yı hayret ü dehşet sedd-i derīçe-i nazar-ı diğkat eylemiş idi. Mervīdür ki ebṭāl-ı müşrikīnden Ebū Cezvel-nām bir seçī' -i saffāk-ı dīv-endām ki neberd-āzmāyān-ı 'Arab'dan meydān-ı ma'rekesine pā-nihāde-i cesāret ve hāml-e küh-endāzına siper-dāde-i tāqat olmuş kimesne yok idi, terağkī-i hāl-i mü'minīn ve tenezzül ü idbār-ı müşrikīn müheyyic-i şiryān-ı şecā' atı olmağın dāmen-ber-zede-i ğayret-i cāhiliyyet " *ve hel min mübārız*"⁹⁰ na'rasıyla meydān-ı ma'rekeye velvele-endāz-ı dehşet olduğda aşhāb-ı nuşret-intisābdan mizmār-ı mübārezeye taḥrīk-i 'inān-ı cūr'et nümāyān olmamağla neheng-i baḥr-ı heycā ibnü 'amm-i Habīb-i Hudā 'Aliyyu'l-murtażā kerrema'llāhu vechehu hāzretleri hūsām-ı ğayret-i intikāmı girifte-i pençe-i zırgāmı idüp, Beyt: *Qazā goft gir u kader goft dih / Melek goft aḥsen felek goft zih*,⁹¹ fehvāsınca bir hāml-e şirāne ve dest-bürd-i dilirāne ile ol mağrūr-ı mağhūruñ ser-i hevā-perestīn hābāb-ı cūybār-ı zül-fekār itmegīn Behrām-ı hūn-āşām-ı felek hayrān ve ferīşteğān-ı 'ālem-i bālā kuvvet-i bāzūsına şābāş-hān olup cümle-i hūzzār u nūzzāra daḥı bā'ış-ı kuvvet-i qalb u itmīnān olmuşdur. Bu ğazā-yı ğarrāda gül-gün-kabā-yı şehādetle hūrām-ı çemenistān-ı cinān olan dört nefer mü'min-ı pākīze-gevher ve serāvīl-i kaṭrān-ṭılā-yı caḥīm ile vāşıl-ı 'azāb-ı elīm olan yetmiş nefer müşrik-i herze-gerd olduğu ittifağ-gerde-i ekser-i aşhāb-ı siyerdir. Nāṭıq u şāmit dāḥil-i zerībe-i iğtinām ve sencīde-i mīzān-ı iktisām olan miğdār⁹²-ı emvālde erbāb-ı siyer muḥtelifu'l-aqvāl [M13a] olup lākin altı biñ bürde⁹³-i hoş-bāf ve kırık biñ vaqiyye nuḳre-i şāf ile yigirmi dört biñ mehār şütür-ı küh-endām ve kırık biñ re'sden mütecāviz bere vü aḡnām olduğu

⁸⁷ Attığın zaman da atan sen değildin, (onu) atan ancak Allah idi. (Enfal 8/17)

⁸⁸ ğarībe müşāhedesinden: ğarībeden M

⁸⁹ Yiyecek, uyku ve gönül huzuru eksildi; sanırsın ki yeryüzü taş kesildi. (Firdevsî)

⁹⁰ Benimle doğuşecek kimse var mı? (Hodri meydan!)

⁹¹ Kaza, tut dedi; kader, bırak dedi; melek, bravo dedi; felek, yaşa dedi. (Firdevsî)

⁹² miğdār: -M

⁹³ bürde: perde H, Ü

resîde-i rütbe-i şöhetdür. Hazret-i evreng-nişîn-i "Lî ma' a'llâh"⁹⁴ pâdişâh-ı risâlet-penâh-ı melâ'ik-sipâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem fırak-ı müşrikînden rû-nihâde-i vâdî-i Evtâs olan remîdegân-ı pür-ru' b u hirâsîñ ta'kîb u istîşâlleri için qadarü'l-kifâye 'asker-i zafer-me'âsir tertîb ve üzerlerine Ebû 'Âmir Eş'arî rağiya'llâhu 'anhı emîr-i leşker ta'yîn ve 'aķeb-i müşrikînden tesyîr buyurmalarıyla tayy-ı çend mesâfeden sonra mecma'-ı küffâra resîde olduklarında Ebû 'Âmir Eş'arî rağiya'llâhu 'anh metâ'-ı girân-bahâ-yı hayâtını zîver-i dūş-ı dellâl-i fenâ idinceye dek bir gûne tervîc-i bâzâr⁹⁵-ı heycâ ve bir vechile tehyîc-i dâd u sited-i vegâ eylemiş idi ki Nazm:

Dırağşiden-i tiğ-i elmâs-gûn Sinânhâ-yı âhâr-dâde be-hûn
Tu goftî ki ber şod zi-gîti buğâr Ber-efrûhtend âteş-i kârzâr⁹⁶

mâ-şadaķı idi andan sonra birâder-zâdesi Ebû Mūsâ Eş'arî daķı meydân-ı kâr-zârda cây-ı 'amm-i büzürgvârın hâlî kıomayup ol daķı iş'âl-i nâ'ire-i harb u kıtâl ve gürûh-ı mekrûh-ı küffârı ke-mâ-yenbağî qahr u istîşâl idüp ol mecma' uñ şîrâze-i cem'iyyeti olan Düreyd ibnû's-Şımma daķı 'alâ-ihtilâfi'r-rivâyeteyn yâ tiğ-i Zübeyr bin el-'Avvâm ve yâhûd les'-ı şu'bân-ı şemşîr-i İbn Ledğa ile ser-nigûn-ı dereke-i nîrân olmuşdur. Bu fetḥ-i 'azîm daķı 'ilâve-i fütûhât-ı sâ'ire olmağla sipâh-ı nuşret-ķarîn bâ şad-zîb u [M13b] âyîn pâ-būs⁹⁷-ı cenâb-ı seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhîrîn ile şeref-yâb olduklarında sâbîķ ve lâhîķ dâḥîl-i ḥazîre⁹⁸-i iğtinâm olan emvâl ve emti'âyı vaķtiyle kısmet için Tâ'if ve Mekke beyninde vâķi' Ci'râne-nâm mevzi'de ta'biye-i şandûķ-ı hîrâset ve 'Abbâd bin Bîşr rağiya'llâhu 'anhı taḥşîş-i ḥîzmet-i muḥâfaza buyurdılar. Miyân-ı sebâyâda Şeymâ bintü Ḥalîmeti's-sa' diye ki şeref-i uhuvvet-i ređâ'iyye-i seyyidü'l-berâyâ 'aleyhi efdâlü't-teḥâyâ ile tâc-ı ibtihâcî ḥarf-endâz-ı Zehrâ⁹⁹ idi, ba'zı aşḥâbdan şüret-i ḥuşûnet u ḥaķâret müşahedesiyile niķâb-efken-i çehre-i râz olup ruḥ-süde-i dergâh-ı sa'âdet-destgâhları olmağın recâ vü niyâz itmegin¹⁰⁰ is'âf-ı mes'ûliyle nazâr-ı kîmyâ-eşer-i seyyidü'l-beşer şalla'llâhu 'aleyhi ve selleme resîde olup, yâ Rasûla'llâh ben uḥt-ı redâ'iyyetiñ Şeymâ'yım, diyü istid'â-yı 'inâyet¹⁰¹ eyledikde ḥazret-i bende-nevâz-ı 'âlem, ḥâḫîr-sâz-ı bîçâregân-ı benî Âdem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem, yâ Şeymâ şandûķa-i müteḥayyilende te'yîd-i müdde'â ider ḥulliy-i 'alâyimden mihek-zede-i imtiḥân olacaķ ḥilye-i 'alâmet mevcûd mıdır? diyü gevher-rîz-i istintâķ olduklarında, belî yâ Muḥammed, diyüp ism-i peder ü mâder ve laķab u künye-i birâder u ḥâheri ile lü'lü'-keş-i rişte-i neseb olmağın ḥazret-i ḥâce-i cevher-şinâs-

⁹⁴ "Benim Allah ile öyle bir ânım var ki o zaman aramıza ne kitap sahibi bir peygamber, ne de mukarreb bir melek girebilir" mealindeki "Lî-ma' a'llâhi vaķtün lâ-yese'anî fîhi melekün kuķarreb ve lâ-nebiyyün mürsel" hadisine telmihtir. El-Aclûnî, hadisî Tirmizî'nin Şemâ'il'i ve İbn Râheveyh'in Mûsned'inde yer aldığını ifade eder. Bkz. el-Aclûnî 1351:2/173.

⁹⁵ bâzâr: bâzârgâh Ü

⁹⁶ Elmas renkli kılıcın parıltısı, kan ile cilalanmış mızraklar; sanki savaş ateşini yaktılar da dünyadan duman yükseldi. (Firdevsî)

⁹⁷ pâ-būs: -M

⁹⁸ ḥazîre: ḥaḫîre M, Ü

⁹⁹ Zehrâ: zehre-i Zehrâ H

¹⁰⁰ itmegin: eyledikleri Ü

¹⁰¹ 'inâyet: 'âḫîfet H

‘irfân tamâmî-i ‘ayâr-ı müdde‘âsına tamgâ-zen-i taşdîk u iz‘ân olup nevâziş-i bisyâr u ikrâm-ı ferâvândan sonra Şeymâ dahı muktezâ-yı pākî-i cevher ve lâzıme-i qarâbet-i seyyidü'l-beşer üzre mişkât-ı dehânından fiṭile-fürüz-ı nūr-ı imân olmağla mu‘azzeze ve mükerreme, hacle-i terbiyet-i nebevîde âsüde-nişin-i [M14a] bister-i istirâhat olmasıyla cânib-i dâr u diyarına ‘azîmeti emrinde zimâm-ı ihtiyârı kabza-i hâhişine teslim olmağın “*Hubbu'l-vaṭan mine'l-îmân*”¹⁰² muktezâsınca ‘aṭâyâ-yı ‘âlem-şümül-ı Resül'den üç kenîzek ve bir gulâm ve çend re's cimâl u aḡnâm ile maḳziyu'l-merâm ve süy-ı vaṭana imâle-i licâm eyledi.

Feth-i Qal'a-ı Tâ'if¹⁰³

Müstaḫfiżân-ı kılâ‘-ı âşâr bu vechile teşyîd-i burûc-ı aḥbâr eylemişlerdir ki ma‘reke-i Huneyn'den ḥâ‘ib u ḥâ‘if Mâlik bin ‘Avf ile rû-nihâde-i ḥişâr-ı Tâ‘if olan Hevâzin ve Şaḳîf muḥârebe-i Huneyn'den muḳaddem li-ecli'l-ihtiyâṭ burc u bārûsın taḥşîn ve iḥkâm ve ḳût-ı yek-sâlelerin âmâde vü ser-encâm etmişler idi. Derûn-ı ḳal‘aya duḡullarında medâḫil ü ebvâbın sedd ve ez-ser-i nev ḥızâm-ı ârzuların ḳıtâl-ı müslimîne şedd itdikleri haberî ḫâzret-i evreng-nişin-i ḫıṭta-ı "*lev-lâk*"¹⁰⁴ ve bâ‘iş-i ibdâ‘-ı burûc-ı heft-tüy-ı eflâk şallâ'llâhu ‘aleyhi ve sellemiñ ‘atebe-i muḳarnes¹⁰⁵-ṭâḳ-ı cevzâ-niṭâḳlarına ‘arz olunduğda Qal'a-ı Tâ'if'i dahı ‘ilâve-i leṭâyif-ı fütühât ve ol ḫavâlîyi pâ-mâl-i süm-i semend-i ḡuzât eylemek üzre pîşgâh-ı niyyete naşb-ı ‘alem-i ‘azîmet buyurmalarıyla ‘alâ-rivâyetin ‘Ubeyde bin Cerrâḫ raḏıya'llâhu ‘anh'ı ve ‘alâ-ḳavlin Ḥâlid bin Velîd raḏıya'llâhu ‘anh'ı ciğerdârân-ı İslâm'dan bin nefer ‘asker-i nuşret-peykere ser-leşker ta‘yîn ve muḳaddeme-i manzûme-i ceyš ‘unvânıyla pîş-satr-ı şaḫîfe-i şaḫrâ ve kendüler dahı ma‘iyyetlerinde olan ketûbe-i ḫadrâ ile taḫrik-i livâ-yı [M14b] zafer-iltivâ buyurup memerr-i mu‘asker-i hümâyûnda vâḳi‘ Mâlik bin ‘Avf en-Naşrî'nin ḳaşr-ı nuḫûset-esâs ve ṭâḳ u revâḳ-ı serî‘u'l-indirâsı fermân-ı sulṭânu'l-enbiyâ ‘aleyhi ecmelu't-teḫâyâ ile sũhte-i nâ‘ire-i intikâm ve âşâr u eṭlâlin kende-i ṭiše-i i‘dâm idüp çend rûze ṭayy-i mesâfeden sonra ḫavâlî-i ḳal‘adan bir maḫalle, Beyt: *Fürû şod be-mâhî vü ber-şod be-mâh / Bün-i nîze vü ḳubbe-i bârgâh*¹⁰⁶, feḫvâsınca naşb-ı a‘lâm-ı iḳbâl u medd¹⁰⁷-i ṭınâb-ı ‘izz u iclâl buyurulduğda ṭarafeynden i‘mâl-ı edâvât-ı ḫarb u ḳıtâl resîde-i rûtbe-i kemâl olup lâkin muḫayyem-i hümâyûn bir cây-ı meḳşûfu'l-ercâyâ müşâdif olmağın, Beyt: *Girân tîr-bârân kenûn âmedî / Be-cây-ı nem ez ebr hûn âmedî*¹⁰⁸, meḫhûmı üzre cânib-i ṭâyifiyândan bârân olan tîr u siḫâm ‘asâkir-i İslâm'dan vâfirin cerḫ u ilâm ve diğerrânı dahi bî-râḫat u ârâm itmekle bi'l-iḳtizâ ol maḫallden ḫareket ve bir cây-ı dil-âsâya ḏarb-ı ḫıyâm-ı

¹⁰² Vatan sevgisi imandandır. (Hadis diye bilinen bu hikmetli söz, hadis otoritelerince mevzu kabul edilmektedir. Bkz. el-Aclûnî 1351:1/345)

¹⁰³ Feth-i Qal'a-ı Tâ'if: -H

¹⁰⁴ Kudsi hadis olarak bilinen, "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım." anlamındaki "Lev-lâke lev-lâke le-mâ ḫalaḳtü'l-eḫlâk" sözüne telmihtir. Kaynaklarda mevzu olduğu söylenmektedir. Bkz. el-Aclûnî 1351:2/164)

¹⁰⁵ muḳarnes: -M

¹⁰⁶ Mızrağın alt ucu (dünyayı sırtında taşıyan) balığa, çadırın kubbesi ise aya ulaştı. (Firdevsî)

¹⁰⁷ medd: naşb M, H

¹⁰⁸ Şimdi gelmekte olan şiddetli ok yağmuru bulutlardan su yerine kan yağırdıyor. (Nizamî)

istirâhat buyurdılar¹⁰⁹. Beyt: *Ne hâke itdi ise zât-ı pâki vaz'-ı kadem / Olur kıyâmete dek ziver-i cibâh-ı ümem*, mışdâkıncâ hâlâ mescid-i Tâ'if ol maķâm-ı mübârek oldığı ârâyiş-i mihrâb-ı rivâyettir. Çün ki hışânet-i hışârları bâ'ış-i imtidâd-ı kârzâr olduğundan nâşî¹¹⁰ Tâ'ifiyânın hâric-i sürda vâķi' naħl u kürümları ki medâr-ı ma'âş u mādde-i tereffüh ü inti'âşları olmağla her biriniñ bîħ-ı maħabbetleri birer maħbûb-ı reşîku'l-ķad u dil-rübâ ve birer 'azârî¹¹¹-ı cemîle-i ĥacle-pîrâ ķadar rîşe-bend-i şürezâr-ı ĥâtırları olduğundan bādî-i tażyîķ-ı [M15a] ma'nevî ve mûcib-i tenkîl-i rûĥânî olmaķ üzere cümlesiniñ ķal' u ķaţ'ı bābında fermān-ı ķaţ'iyu'l-cereyān-ı nebevî şādır olmağın bu ĥaber-i hüş-güdāz āteş-efken-i ĥırmen-i şabr u ķarârları olup bu zemîn üzere naħl-nişān¹¹²-ı sūz u güdāz ve dāne-pāş-ı eşk-i niyāz oldılar ki öteden berü āstān-ı meķārim-nişān-ı nübüvvetlerine gerden-dāde-i rıķka-ı rıķıyyet olanlar ĥârĥâr-ı 'ālem-i kevn ü fesāddan degül selāsil u ağlāl-ı rüz-ı mî'āddan daħı me'mün ve ser-āzād olmaları pîrāye-i zāt-ı nübüvvet-simātları olmaķ dā'ıye-i da'vet-i 'āmm ve mûcib-i rağbet-i cümle-i enām olduğundan ķaţ'-ı nażar, ķaţ'larına irāde-i 'aliyye-i nebevîleri ta'alluķ iden naħl u kürümüñ daħı ekşer eşmārı taĥtgāh-ı risālet-penāhları olan Mekke-i mükerrerede ziver-i bāzār u dāħil-i ĥavşala-i Muhācir u Enşār olmaķ ĥasebiyle herbirin sitāde-i maķâm-ı 'ubüdiyyet birer 'abd-i ĥizmetķār meşābesinde 'afv u āzād ve bu deñlü maħzūnları mesrūr u dil-şād buyuralar. Ol bālā-naħl-i serā-bustān-ı re'fet u ināyet ve serv-i ser-efrāz-ı ĥıyābān-ı merĥamet ü 'āţıfet 'aleyhi efđalu't-taĥıyye ĥazretlerine şarşar-ı rıķkat-engîz-i niyāzları cānib-i 'afve¹¹³ vesîle-i meyl ü ihtizāz olmağın, "*Ede'uhā li'llāhi ve li'r-raĥm*"¹¹⁴ maķālıyla nihāl-i mes'ülleri bîħ-efken-i zemîn-i ķabûl olup tekrār 'adem-i ķaţ' u ta'arruz bābında fermān-ı cihān-muţā'-ı nebevîleri şādır olmuşdur. Ķal'a-i merķūmeniñ müddet-i muĥāşarası bir rivâyette on sekiz gün, rivâyeti-uĥrāda kırķ gün miķdārı imtidād bulup¹¹⁵ zebāne-i nā'ire-i ĥarb u ķitāl saţĥ-ı muķa'ar-i felekü'l-burūca resīde ve bāriş-i tîr ü peykāndan perendegān-ı hevā remīde olup, [M15b] Beyt: *Dih-ā-dih-i ĥurūş āmed u dār u ĥîr / Hevā dām-ı kerkes şod ez per-i tîr*¹¹⁶, mışdâķına mā-şadaķ idi. Bu ĥazāda süllem-i bülend-pāye¹¹⁷-i şehādet ile şā'id-i burūc-ı şeref ü sa'ādet olan on iki nefer mü'min-i dil-āver ve 'Abdu'llāh bin Ebî Bekr rağıya'llāhu 'anĥıñ bunlara ser-defter olduğı merķūm-ı şaĥāyîf-ı siyerdir.

¹⁰⁹ maħallden ĥareket ve bir cāy-ı dil-āsāya ĥarb-ı ĥıyām-ı istirâhat buyurdılar: -Ü

¹¹⁰ nâşî :ğayr-ı şey' Ü

¹¹¹ 'azârî: 'azārā M

¹¹² naħl-nişān: naħl-sitān H

¹¹³ 'afve : 'aķde Ü

¹¹⁴ Allah için ve akrabalık hakkı için vazgeçiyorum.

¹¹⁵ bulup: olup M, H

¹¹⁶ Savaş çığlıkları, vur ha vur sesleri yükseldi, gökyüzü okların kanadından akbabaya tuzak oldu. (Fırdevsî)

¹¹⁷ bülend-pāye: pāy Ü

Sonuç

İslam dininin çıktığı ilk günden itibaren inananlarının dikkatlerinin odağında yer alan Hz. Peygamber'in davranışları, ahlakı, dinî ve siyasî faaliyetlerine ilişkin oluşan tüm bilgi birikimi ileride birer disipline dönüşecek olan siyer ve megâzînin ana kaynağını oluşturmuştur. Bilimsel ve destansı olmak üzere iki çizgi hâlinde gelişimini sürdüren bu ilimler, geniş halk kitlesine yönelik didaktik ve belli bir zümreye hitap eden edebî bir tür olarak farklı iki yapıda günümüze kadar ulaşmıştır.

Koca Rağıb Paşa, bir zeyil projesi olan bu eserini, hamisi Hekimoğlu Ali Paşa (ö.1171/1758)'nın teklif ve teşviki ile kaleme almıştır. Bu eser, Rağıb Paşa'nın tırmandığı ikbal merdiveninin ilk basamağını oluşturmaktadır. Sanatkârane nesre ait bu eseriyle, Paşa, yeteneğini gösterme fırsatını elde etmiş ve bunda başarılı da olmuştur. Eserin telif sebebini açıklayan bu olay, dönemin inşaya bakış açısını, sanatlı nesrin yazar ve okur için ne ifade ettiğini göstermesi bakımından çarpıcı bir örnektir.

Yazarın Türkçe kelimeleri kullanmaktan bilinçli bir şekilde kaçındığı görülmektedir. İsim olarak kullanılan Türkçe kelimeler nerdeyse hiç bulunmamaktadır. Eserde yer alan Türkçe unsurların başlıcaları zamirler, işaret sıfatları, fiiller, özellikle yardımcı fiillerdir. Bunların da oldukça sınırlı sayıda bulunması bu tezimizi kanıtlar niteliktedir. İsim ögesi, özellikle Arapça fiilimsiler ya da Farsça fiilimsi veya fiil kökleriyle oluşturulan vâsf-ı terkibîler olan birleşik fiillerin etkin bir şekilde kullanıldığı dikkati çekmektedir. Çoğu zaman isim ögesi Farsça bir isim tamlamasının tamlananı konumda olan bu birleşik fiillerle sıfat-fiil, isim-fiil ve zarf-fiil öbeklerinin oluşturulması ve onlar ile uzun cümlelerin oluşturulması münşiyane üslubun en önemli bir özelliği olup Rağıb Paşa'nın da üslubunun en belirgin niteliklerinden biridir. Anlam bakımından bir derece kapalı olan uzun, girişik cümleleri oluşturan karmaşık cümle yapıları, Türkçe sözdizimi bakımından kayda değer örneklerdir. Bu cümlelerde anlatım bozukluğunu gerektirecek kusurları bulmak nerdeyse mümkün değildir. Nispeten secili olan metnin kurulmasında eşanlı, eşsli kelimelerden yararlandığı; anlamca daha az bilinen kelimelerin kullanıldığı; böylece okuyucunun kültür düzeyinin belirlendiği düşünülebilir.

Zeyilde sözvarlığının yüzde doksan beşi Arapça ya da Farsça kökenli kelimelerden oluşmaktadır. Türkçe kökenli kelimeler ise büyük ölçüde zamirler, bağlaçlar ve çekimli fiillerden ibarettir. Dil kullanımında en yoğunluklu dilbilgisi ögesi ise Farsça isim ve sıfat tamlamalarıdır. Bu tamlamaların aidiyeti (izafet-i mülkiye) ifade edenlerinin yanı sıra, benzetme (izafet-i teşbihiye) ve ödünleme (izafet-i itibariye) işlevinde olanları da büyük bir yekün tutar.

Kaynakça

Büküm, Mehmet (2017), *Nazmî-zâde'nin Zeyl-i Siyer-i Veysî ve Nâbî'si (İnceleme, Metin)*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Çapan, Pervin (2005), *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâ'idü'l-eş'âr)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Donuk, Suat (2015), "Siyer-i Veysî'ye Yazılan Zeyiller ve Nev'î-zâde Atâyî'nin Zeyl-i Siyer-i Veysî'si", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38) :103-141.

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1351), *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs*, C.1-2. Beyrut: Dârü İhyâi't-türâsî'l-Arabî.

el-Meydânî, Ebu'l-fazl Ahmed (2010), *Mecma'u'l-emsâl*, C.1-2, Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye.

el-Shaman, Massad Süveylim (1982), *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi II.*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara.

Erkan, Mustafa (1994), "Dürretü't-tâc", *İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul: TDV Yay.

Fayda, Mustafa (2009), "Siyer ve Megâzî". *İslam Ansiklopedisi*. C.37. İstanbul: TDV Yay.

Gültekin, Hasan (2017), "İkinci Siyer Zeylinin Ön Sözü ve Nâbî Hakkında Yeni Bilgiler", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(17) :257-289

Karahan, Leyla (2014), *Türkçede Sözdizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kılıç, Filiz (2008), "Rızâ, Seyyid Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul: TDV Yay.

Mütercim Asım (2013), *Kamusu'l-muhîd Tercümesi*, (Haz. M. Koç, E. Tanrıverdi), C. 3. İstanbul: TYEK.

Muallim Nâci (2002), *Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri Sânihatü'l-arab*, İstanbul: YZY.

Tergip, Ayhan (2010), "Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı)*, 3(15) :221-232

Özcan, Abdülkadir (2013), "Zeyil (Osmanlılar)", *İslam Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul: TDV Yay.

Özcan, Abdülkadir (1989), *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri (Şeyhi Mehmed Efendi, Vekâyiü'l-fudalâ, c. I)*, C. 3. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Özcan, Tahsin (2006), "Nazmîzâde Murtaza Efendi", *İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul: TDV Yay.

Özmen, Abdulsamet (2015), *Nâbî'nin Siyer-i Veysî'ye Yazdığı Zeyiller(İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Yaman, Ahmet (2009), "Siyer", *İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul: TDV Yay.

Zavotçu, Gencay (2009), *Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin)*, İstanbul.